

„A tiszta beszédnek nincsen oldala”

Beszélgetés Kontra Ferencel

„Kegyes írói fikciónak tartom azt a klisé, amely szerint a szövegek úgy-mond »leválnak« egyszer s mindenkorra rólam, és csak írás közben zavar a kívülről betekintése. A megjelenés után is kínos, csak másképpen. Van ugyanis az olvasóknak egy jellegzetes típusa, amely konkrét szövegekre szeret rákérdezni, mi több, azonosítani vele. Egyrészt le lehetne rázni őket azzal a kegyes hazugsággal, hogy mindez csak a szöveg természetéből lett ilyen. Írója válogatja, hogy ez valóban így van-e. De alig hiszem, hogy egyetlen alkotónak is közömbös volna a szembesítés vagy akár a konkrét azonosítás. Mert az olvasó megkerülhetetlen, és leginkább nem hülye. Esetleg sznob. De ez utóbbiak elhanyagolhatóak, mert úgysem tudnak a lényegbe belekérdezni. Akinek valóban van kérdése, annak nem lehet kitérni a kérdése elől, mert tudja a választ is. Ez a célját nem tévesztő tekintet azt sugallja, hogy rajtakaptalak, ez a szem leleplező: megtudtam valamit rólad, amit hiába is tagadnál. Átjött valami a szövegen. Mert ha nem jött volna át, akkor nem volna miről beszélgetnünk. Akkor a könyved fabatkát sem érne. Csak nem biztos, hogy én beszélgetni akarok erről.”

Ez áll az 1958-ban, Drávaszögben született író, Kontra Ferenc néhány éve megjelent regényében, *A kastély kutyáiban*. A beszélgetésre készülve elgondolkodtattak e sorok. Milyen olvasó vagyok én, s ha sikerül is jó kérdéseket feltennem, miféle kínvallatásnak nézünk elébe? Melyikünk van jobban megkötozve? Garantálnak tetszett a vállalkozás kudarca.

Aztán minden másképpen alakult. Volt miről beszélgetnünk: a szerző családi és szellemi örökségéről, utazások, háborúk „vigyázta” életéről és műveiről.

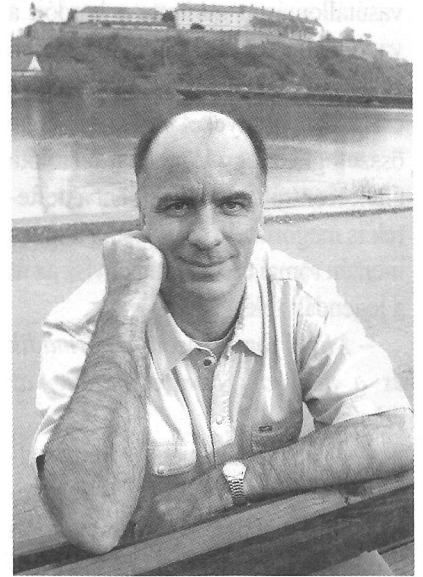
– „Sokszor ismételték velem a hegyoldalba vájt hosszú pincében a félrészek patetikus túlzásával egészen kiskoromtól kezdve, hogy én vagyok sorrendben az ötödik, akit a családban ugyanígy hívnak, mintha legalábbis fejedelmek hosszú sorának utódja lennék, pedig csak egy legendát örököltem” – írta a *Gimnazisták című regényében*. Milyen legenda szállt rád?

– Egy történet, amely Vörösmarton kezdődik. Az első emlékek egyike: a gyertyafényben férfiak iszogatnak, a fehérboron át kifejezetten élénk sárgának látszanak a fejem felett a foltok. Rokonok, barátok és ismerősök látogattak egymáshoz a pincesoron. Semmilyen jelentőséget nem tulajdonítottam annak, hogy én vagyok az ötödik

Kontra Ferenc, ők viszont gyakran szóba hozták, nyilván nevelő céllal, hogy ne felejtsem el, kik voltak az őseim.

Az öt közül a második alapozta meg a család jólétét. Ő vette meg a szomszéd pincét is közvetlenül a ház fölött, mert a gyarapodó szőlők, melyeket az apja telepített, lassan annyi termést hoztak, hogy már nem fért el a bor.

Körülöttem mindennek mesebeli, óriási méretei voltak. Mintha egy filmgyár kulisszái között nőttek volna fel. Ilyen volt maga a családi ház is, melyet második Kontra Ferenc épített a téglás udvart körülvevő melléképületekkel együtt. Az utána következő nemzedékeknek ez a ház adott otthont, senki nem is tett hozzá semmit.

(Dávid Csilla felvétele)

Az udvar túlsó felét csaknem teljes hosszában elfoglalta az istálló, mellette a színeljben a cséplőgép állt. Megint a méretek jutnak az eszembe, hogy ez a működő gazdaság még felnőtt szemmel nézve is hatalmas lehetett, és sajnos fenntartathatatlan. Az első világháború kitörésével megpecsételődött a városi rangban lévő Vörösmart sorsa, vele együtt a mi házuké is. Ettől kezdve minden csak lefelé ment. Végül nagyanyám egyedül élt a házban, halála után pedig eladták. A ház ma is ott áll a patak fölött, fel lehetne újítani, a gerendái épek, a ráfordítandó anyagiak nagyságrendjének szempontjából viszont ma is annyiba kerülne, mint ötven évvel ezelőtt. Nem érné már meg senkinek. A mai Vörösmarton egyetlenegy hasonló lakóépületet sem tudtak eredeti állapotában megőrizni, restaurálni. Az igazán nagy, kultikus épületek helyén pedig, mint amilyen az ezer embert is befogadó sarkí nagykocsmá volt, ma embermagasságú a gaz.

A családi legendáriumból második Kontra Ferenc történetéből lenne érdemes regényt írni, annyi rejtély vette körül. Jellegzetesen század eleji történet az ő meggazdagodása, ahogyan szerelvényeket bérelt, a helyi

vasútállomáson gurította a hordóit a vagonokba, és szállította egyenesen Bécsbe. Anekdoták keringtek róla a családban, melyeket érdemes lenne összefogni. Hogy Vörösmarton mióta éltek Kontraék, azt egyébként a defterek is megőrizték, a név pedig a limes mentén római eredetű, innét visz az út a legendák felé.

– Mivel foglalkozott a harmadik és a negyedik Kontra Ferenc, az édesapád?

– Apám talán éppen a megszállottsága miatt lett földrajz-történelem szakos tanár, hogy utánajárjon a családi legendáknak, melyek addig csak szájhagyomány formájában maradtak fenn.

Vörösmarton a várhegyi szőlőnk telepítésekor nagyapám több jellegzetes, pecséttel ellátott római téglát talált. Folytatta apja nyomán a borosgazdák mesterségét, és emellett hosszú évekig a falu könyvtárosa volt. Részben innen eredt az olvasás családi hagyománya. Az ismert lexikonok mellett ott sorakozott a százkötetes Jókai, arra viszont ma is csodaként tekintek vissza, hogy nagyanyám fejből idézett belőlük, miközben részletesen elmesélte tartalmukat. Sose gondoltam volna, mekkora hasznát veszem ennek egyetemista koromban.

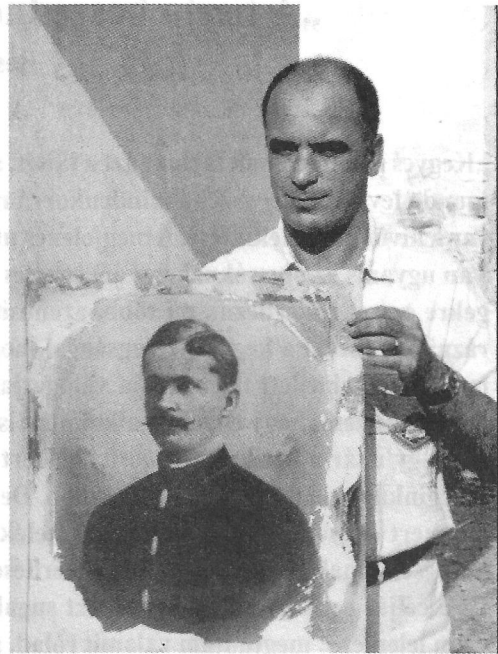
Apám levéltárakban, anyakönyvekben búvárkodott, hogy a hiteles

adatoknak nyomára jusson. Szívós kutakodásával próbálta igazolni a római származást. Az impérium széthullása után a császárok a légiók katonáit meghagyták továbbra is azokon a területeken, ahol szolgálati idejüket betöltötték. Nevük felbukkan családnévként a századokkal későbbi adóösszeírásokban is, különösen a törökök állították össze ezen a vidéken részletes jegyzéket a lakosságról. A drávaszögi falvak népességét a hiedelmekkel ellentétben nem üzték el, nem mészárolták le, hanem megadóztatták. Minden családot egyetlen névvel és a lélekszámmal jegyezték, és még C-vel írtak bennünket: heten voltunk akkor Vörösmarton, gyerekek és felnőttek összesen így megjelölve.

– Meséld az édesanyád családjáról is.

– Édesapám és édesanyám családjának története nagyon különbözött egymástól. Én Darázson születtem, ahol édesanyám családja lakott, a „hegy” túloldalán. A helybeliek nevezik hegynek azt a dombot, amely egymástól elválasztotta a két Baranyát: a katolikus és a református, a szegény és a gazdag falvakat. Megjegyzem, gyalog át lehetett menni a „hegyen”, olyan közel voltak egymáshoz. Én is jól ismertem az átvezető utat.

Születésemkor apám katonáskodott, éppen pontonhidat szerelt valahol a Dráván, így nem tudott az eseményekbe közvetlenül beavatkozni; engem a református apai nagyszüleim szánon a

A Vörösmarton talált képpel:

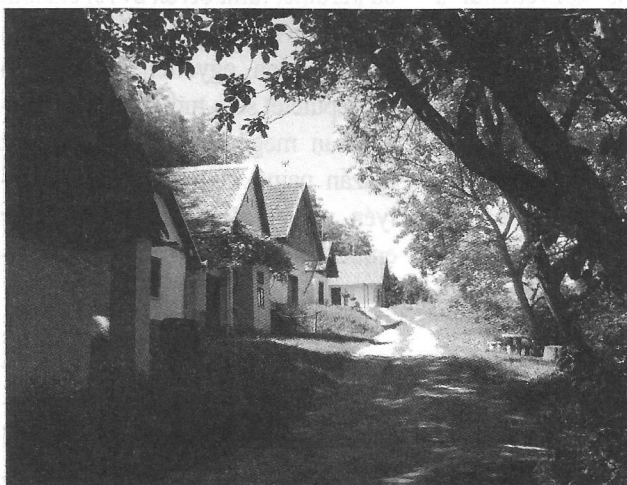
II. Kontra Ferenc színezett dagerrotípiájával

hegyen keresztül elvittek megkeresztelni, amikor eljött az ideje, hiszen a tradíció nagyon erős volt, minden fiúgyermeknek az apja nevét és vallását kellett továbbvinnie. Darázson értetlenül álltak a vörösmartiaiak nyakassága előtt, de hagyták, hogy elvigyenek.

Előbb azonban történt valami. Anyai nagyanyám elhívta a helyi katolikus papot, és előző este megkereszteltetett. Megesküdött rá, hogy amíg apai nagyszüleim élnek, ezt nem árulja el senkinek.

Be is tartotta a szavát. Amikor felnőttem, már nem törhetett volna ki a botrány emiatt, mégsem szegte meg egykori esküjét. Csak ennek fényében válik érthetővé, hogy miért cipeltek magukkal a hegy mindkét oldalán egyforma he vességgel a templomba, miként ismerkedhettem meg mindkét vallással párhuzamosan. Nagyon vigyáztak arra, hogy előttem rossz szó el ne hangozzék a másik rovására.

Anyám sokszor a szemére vetette apámnak a történeteket, és hogy mit érzett akkor, amikor elszakítottak tőle, hogy elvigyenek megkeresztelni télvíz idején a hegy másik oldalán; őt

A darázsi pincesor

nem is hívták, hogy legyen ott a szertartáson Vörösmarton, hiszen ő „egy katolikus” volt. Azt hiszem, anyám sohasem tudta ezt megbocsátani apám családjának. Mintha a kaukázusi krétakör példabeszéde fogalmazódott volna újra.

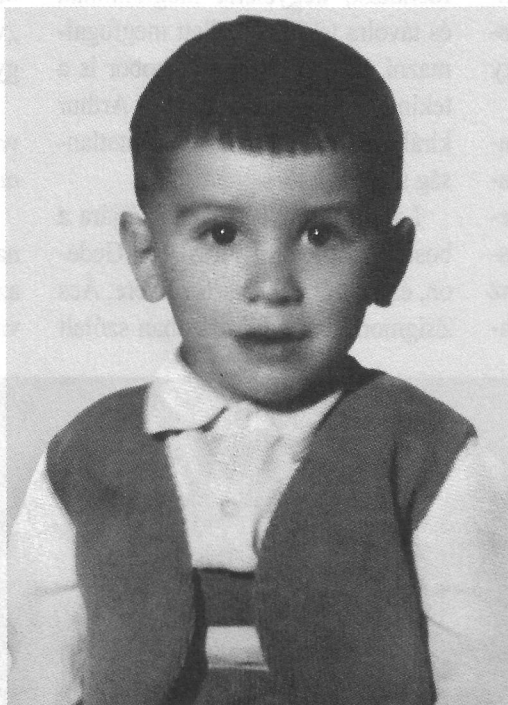
És minden példabeszédből a bölcsesség számít igazán, vagyis a máig érvényes hozadéka, hogy ki mit tanult az esetből: még ha ténylegesen adódtak is ellentétek a vallás miatt a két eltérő vérmérsékletű család között, mintha mindkét oldalon éppen a szeretetükkel akarták volna ellensúlyozni később azt, ami történt. A hűgom természetesen katolikus lett, mivel a lányok az anyjuk vallását öröklik. Tíz évvel fiatalabb nálam, az apai nagyszülőket szinte nem is ismerte, így a református világot sem.

Nemrég jártam a szülőházamban Darázson, a sors úgy hozta, hogy éppúgy lakhatatlanná és gazdátlanná vált, mint a vörösmarti.

Anyám családjáról szól első regényem, a *Drávaszögi keresztek*. Főhőse az egyetlen túlélő benne, a nagyapám. Most is úgy gondolok vissza a gyerekkoromra, hogy Darázs a korlátlan szabadságot jelentette: a nagyapám almásderes lovát, ahogy lassuló keréknyikorgással cammog a löszhegyre, és megállunk a kaptató előtt az eperfánál, mert nehéz a teher. Alattunk forrás csobog, soha meg nem álló, tiszta csobogással; a patak lefelé kiszélesedik, és ló iszik belőle, idesereglenek a környék madarai szomjukat oltani. Vadnyomok látszanak az iszapban. Csak mi hárman vagyunk a földibodza tengerében, a meredek hegyoldalban a tókék között.

Darázusra gondolva a megérkezés öröme jut az eszembe. Otthon lenni abban a tájban. Lerakjuk a holminkat a vörös cserepes kunyhóban, amely

nem is kunyhó igazából, hanem egy kicsi ház kocsiszínnel, ahova be lehetett állni, ha vihar jött, terméstépő jégeső, ami ellen ott lógtak a falon a virágkoszorúk, melyeket Jézus Szíve napján szenteltek fel, így még a színiket is megőrizték a sárga rózsák. Néha mégis elverte a szőlőt a jég.

„Amikor először néztem a vakuba”

A földek egy részén a hegyen szőlő termett, de volt több hold szántóföld a Duna holt ága mellett is, ahol kukoricát és búzát termeltek. Ezeknek a földeknek is van történelmi múltjuk: itt, Darázs határában zajlott a mohácsi csata. Az eke gyakran még manapság is rozsdás harci eszközmaradványokat fordít ki a földből.

Innen indult el és kanyargott át a hegyen a híres török út, melynek legendája kisgyerekkoromban elbűvölt: úgy tartották a helybeliek, hogy valahol ezen az úton ásták el a törökök az aranyhintót. Egyszer két másik gyerekkel együtt egy egész nyáron ezt kerestük, megszállottan, átmentünk gyalog a hegy túloldalára, ami már a világ végének számított, annyira kifáradtunk, mégsem

találtuk meg. Pedig rengeteg gyanús leltre akadunk útközben, de valamennyiről kiderült, hogy csak egy kidobott permetezőhordó alja, vagy csak egy szekér leesett sínjét fürta az idő kereke a löszbe.

– *Több novellád, regényed jut eszembe ezekről a történetekről, tehát az eddigi életművedben kezdettől fogva kimutatható a személyesség, vagy legalábbis a személyes érintettség, amit nem egy kritikus csak a Gimnazisták (2002) megjelenése óta tart jellemzőnek. Ide visszatérünk még, de előbb arra válaszolj: hol végezted az általános iskolát, és miért a határ túlfelén lévő, pécsi gimnáziumba jelentkeztél, ha ilyen erősen kötődsz, kötődött ahhoz a vidékhez, ahol felnőttél?*

– Laskó a harmadik helyszínen az életemben, apám itt kapott állást, és ez a falu lett az általános iskola hátttere. Református közössége révén inkább Vörösmarthoz hasonlított. Míg a Hegyalja gazdasági és kulturális központja Vörösmart volt, addig a síkságon Laskó töltötte be ezt a szerepet a Drávaszögben. Itt folytatódott az a római kori történet, amely egészen kiskorom óta foglalkoztatott: Laskón Traianus császár uralkodása idején népes kikötőváros volt, melynek piaca világhíres hajósoktól, mutatónyosoktól, halaskofáktól, jóvendőmondóktól és kelmeárusoktól volt hangos. A mai templom mögött húzódtott a zajos kikötő. A meredek, felfelé vezető, keskeny úton jártak Diocletianus császár lovas katonái. Talán közöttük volt az áruló is. A római birodalom összeomlása éppen ennek a castellumnak a feladásával kezdődött. A helyi legenda szerint egy katona jutatta az ellenség kezére, miatta áldozott le egy egész birodalom napkorongja, fényessége.

Mi lehetett hát a méltó büntetése ennek a szerencsétlennek? Az, hogy amíg csak él, a dörömb alatt húzódó katakombákban kell az életét leélnie, és addig kell fényesítenie a császár aranyát, amíg a hajdani dicsőség fénye újra fel nem ragyog a birodalom fölött, akkor szabadulhat csak, akkor megbocsátják neki az árulást is. Kiadós esők után mindig kíváncsian leskelődtem a többi gyerekekkel egy-egy előbukkanó, rejtélyes bejárat előtt.

Sztárai Mihály itt írta hitvitázó dialógusait, melyeket a magyar drámairodalom kezdeteiként szoktunk emlegetni. A laskói templomdomb természetéből összerakott magaslatán áll az *Ősök jussán* emlékmű honfoglaló katonája, a pécsi Zsolnay-gyár kivitelezésében. Rezzeneztelen, konok arc kifejezéssel kardjára támaszkodik. Később nyer majd értelmet, hogy ez a kard miért éppen olyan, mint Arthur királyé. Az emlékművet az első világháborúban elesett helybeli katonák emlékére állították. A neoklasszicista szobor és környezetének egyetemessége, kiemelt helye adott mindenkor alkalmat arra, hogy itt emlékezni lehessen. Világi és egyházi találkozók zarándokhelye lett, emblematikussága révén túlnőtt eredeti funkcióján, nem csupán egy kis közösség emlékhelye. Az egész Drávaszög szimbólumává vált, első ránézésre monumentális bronzszobornak tűnik, pedig égetett, belül üreges téglagyagból készült, a három háború során egyetlen puszkagolyó végezhetett volna vele. Mégsem hullt cserepeire, ettől lehet misztikus ereje a feliratával: *Ősök jussán*. A szóösszetétel nem cím, hanem egy válasz. A „Milyen jogon?” kérdésre felel, amit egy református „dicséretből” emeltek ki. Lehetett volna va-

lami harsányabbat és közérthetőbbet is szoborba önteni, állíthattak volna oda egy csatakiáltást ordító katonát a kor szokásai szerint, akkor biztosan le is rombolta volna bármelyik soron következő hatalom apparátusa. Csakhogy a szoborállítás hátterében ott settenkedett a trianoni döntés. Identitást, kegyeletet megfontoltan és távolra tekintve kellett megfogalmazni, ahogyan maga a szobor is a tekintetét messzire veti, mint Arthur király az ifjúság, azaz a halhatatlanság szigete felé.

Laskóról indult kalandos útjára a bostoni naplójáról híres Ács Gedeon, és itt volt lelkipásztor fivére, Ács Zsigmond, az ő fordításában szólalt

A Zsolnay-szobor Laskó központjában

meg először a magyar színpadokon Shakespeare *A velencei kalmárja*.

A hagyományok arra biztattak, hogy aki ebből a tájból emel fel valamit, annak egyedi légköre van, és érvényes marad. Akadtak tehát szakmai példaképek, akiket érdemes volt

követni a „vízbe vesző nyomokon”. Az általános iskola vége felé az is tudatosodott bennem, ha tovább akarok lépni, akkor erős gimnáziumba kell jelentkezni, és a pécsi volt legközelebb. A kötődés pedig annak ellenére is meghatározó maradt, hogy nyolcadik után elmentem otthonról, és attól kezdve valóban csak „vendégségbe” jártam haza, ahogyan a nagyanyám jósolta.

– *Továbblépésen pusztán a továbbtanulást érted, vagy valami mást is?*

– A továbbtanulást valami másnak is vonzóvá kellett tennie. Most az jut eszembe: mekkora szerepük van a véletleneknek. Nyolcadikos voltam, amikor éppen Laskón szerepelt a pécsi Nagy Lajos Gimnázium mozgásszínháza. Kassák-versekből és -szövegekből, zenei bejátszásokból és különös koreográfiából állt az előadás. Én is színpadon nőttek fel, egészen kiskoromtól kezdve szerepeltetek, jelentős szavalóversenyt nyertem. Természetesen az irodalom érdekelt, nekem az is nagyon természetes volt már ötödikes koromtól, hogy verseim jelentek meg a nagy tekintélyű délvidéki gyermeklapban. Emlékezetem szerint akkor országos hírű volt Magyarországon ez a műsor, és díjakat nyertek vele. Egy laskói gyerek előtt vonzó volt, hogy ha ide iratkozik, akkor ennek a csoportnak is a tagja lehet. Ferincz Éva volt a gimnázium egyik magyartanárnője, ő készítette ezt a műsort.

És valóban tagja lehettem ennek a csoportnak az ő vezetésével. Ferincz Éva azonban a következő évben már nem vezette a csoportot, és később más munkahelyre távozott.

Aranymikrofon nyolcadikban

Amikor megírtam a *Gimnazistákat*, úgy gondoltam, ennek a könyvnek Magyarországon kell megjelennie. Budapesten egyik barátom ajánlotta, hogy mutassam meg a kéziratot egy neves szerkesztőnek, Ambrus Évának. Elvitt hozzá, és akkor derült ki, hogy nem másról van szó, mint Ferincz Éváról. Ő lett a kézirat szerkesztője. Ha valami garanciát jelent a regény érvényességére, akkor az az ő személye, hiszen gyerekkoromtól ismer.

A *Gimnazisták* az én személyes történelmem része. A történelem egyrészt a múlt, már mindig a nyelv, másrészt viszont folyamatában ábrázolhatatlan, traumatikus behatolás az életünkbe. Frederic Jameson híres kifejezésével: „a történelem az, ami fáj”.

Azért használom a „folyamatában ábrázolhatatlan” kifejezést, mert én ezzel a problémával találtam szemben magam. A regény egyik elemzője, Thimár Attila találoán állapítja meg, hogy a gimnáziumi négy év leírása olyan, mint egy nagy állókép, mintha egy kamera körbejárna.

A szereplői pedig ugyanazok. A kamaszkori barátságok a legmara-

dandóbbak, a méltatlan helyen átélt évek szétszakíthatatlanul összetartanak. Kiállják az idő próbáját, mint a szívós növények, folyamatos locsolgatás nélkül. Ezért mondta mindhárom barátom, amikor a kéziratot odaadtam nekik jóval a megjelenés előtt, hogy akár a bíróságon is vállalják a közös emlékeinket. Mert közben azért előjött az a közös nyelv, amit akkor beszéltünk, ami történelmi lett.

A hierarchiában gondolkodó emberek rosszul viselik a szembenézést a múltjukkal. Nem is lepett meg, amikor elmondták, hogy egykori gimnáziumi tanárom átsétált a tér túloldalára, a könyvesboltba, és a kirakatból a könyvhét első napján kivetette a *Gimnazistákat*. Nem csodálkozom rajta. A regényt burkolatlan társadalombírátként is lehet olvasni. És a leírtakra, úgy látszik, még sokan emlékeznek.

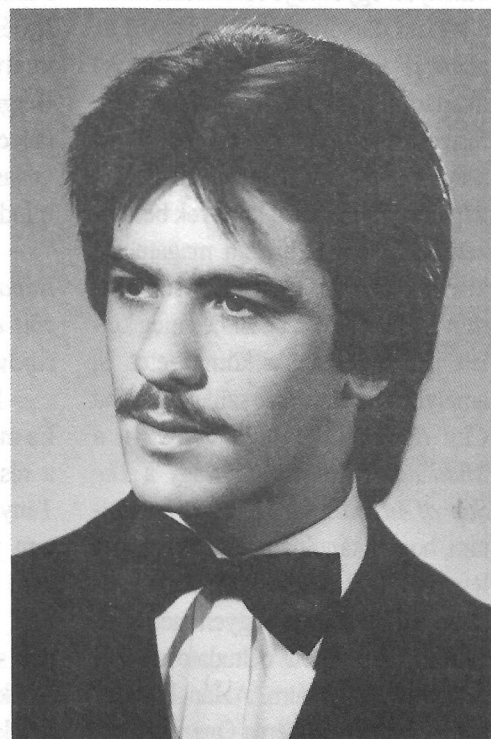
A mi igazságérzetünk erősen tiltakozott a gimnáziumi rezsim ellen. Benne volt ebben természetesen a különségünk is, a kívülállásunk és szembefordulásunk. Csak-hogy mások meghurcolását nem lehet megúszni, történjék az eset akár egy gimnáziumban vagy bármely terepen, azt tapasztalom, hogy egyre megy, a tetteiért egyszer úgyis mindenki felelni fog. A tiszta beszéd ugyanis nem áll seho-va. A tiszta beszédnek nincsen oldala. A tiszta beszéd nem propaganda. Csak le kell írni mindent.

Beindult a szalag a *Gimnazistákkal*, és megállíthatatlanul leszaladt az orsóról a film. Nem voltam tisztában azzal, hogy mire vállalkozom. Mély traumákat senki se szedjen elő. Nem veszélytelen ilyen ajtókat nyitogatni, ezért mondtam, hogy a történelem az, ami fáj.

– *Miért döntöttél úgy, hogy a középiskolai élményeid dacára Magyarországon folytatod az egyetemi tanulmányaidat?*

– A gimnázium után már nem voltam sem tájékozatlan, sem naiv. Nem féltem attól, hogy összedől a világ, ha éppen meggondolom magam. Újra szabadnak éreztem magam. Pályáztam, és ösztöndíjat kaptam, a nyarat pedig végigdolgoztam Nyugat-Németországban. Egyébként a József Attila Tudományegyetemen engem olyan kiváló emberek tanítottak, mint Bojtár Endre, Csetry Lajos, Deme László, Ilia Mihály, Keserű Bálint, Szörényi László, Vörös László... Olyannyira békésen tekintek vissza a szegedi öt évre, hogy soha semmit nem is írtam róla.

– *Ha végül te lettél a saját élet-történeted hőse, utalva a Farkasok órájának (2003) kezdőmondatára és a regény egyik részére, akkor a Sze-*

Érettségi tablókép

geden eltöltött öt év alatt – ha jól tudom: magyar–angol szakon végeztél – tudatosan készültél egy nagy utazásra.

– Tudatosan készültem arra, hogy megfeleljek azoknak a követelményeknek, amelyek majd Ausztráliában várnak. A *Farkasok órája* részben önéletrajzi regény, melynek az első mondata is erre utal. És utal valami másra is. Ez egy világhírű regény kezdőmondata, a világ minden iskolájában kötelező olvasmány.

Az egyetemisták sok klasszikust olvasnak eredetiben, ez evidencia. Velem is így volt, aztán elkezdtem azzal foglalkozni, hogy összevessem őket a legismertebb magyar fordításokkal. Máig általánosan elfogadott nézet, hogy míg más irodalmakban a szakma pereme fordította a világirodalom hírességeit, addig mi legyünk büszkéek arra, hogy a magyar irodalomban a méltó partnerek, az azonos nagyságrendűek tették ugyanezt, tehát bármi is került ki a kezük alól, az eleve aranyat ért, mert bírálhatatlannak. Sajnos, nem minden nagy írónk bizonyult egyúttal jó fordítóknak is. Ez a kánont döntőgető hozzáállás vitt az ausztrál irodalom felé: olyasmivel akartam foglalkozni, amivel kevesen. Szegeden senki sem vette rossz néven a nézeteimet, sőt rengeteg segítséget kaptam a munkához, könyvek beszerzéséhez. Nem is tűztem magam elé kisebb célt, mint Henry Lawson életművének lefordítását. Ehhez meg kellett ismernem azt a környezetet is, amelyben az életműve született, a *The City Bushman*, *A Wild Irishman*, a *Middleton's Rouseabout* vagy a *The Star of Australasia*. Mert úgy gondoltam, hogy a tanulmányaim akkor már legyenek folyamatosak. Amikor átveszem a diplomámat, legyen meg a repülőjegyem. Ilyen céltudatosan készültem a nagy útra. Aztán huszonegy óra a levegőben a Quantasszal.

Korántsem ment persze ilyen lezserül, hiszen akkoriban csak hosszadalmas levelezéssel lehetett mindezt lebonyolítani, gondolom, mára a bürokratikus procedura átfutási idejét jócskán lerövidíti a háló.

Valóban nagy utazásnak és nagy kihívásnak tekintetem, olyasminek, mint a hegymászók a híres csúcsokat: egyszer eljutni oda.

Az ausztrálok rendkívül figyelmes emberek, házaikra a nyitott ajtók jellemzőek, a kapuk hiánya, és a világ egyik leggyönyörűbb helyén élnek, saját égbolttal, mégis kisebbrendűségi érzésük van, a világ végén érzik magukat.

A *Farkasok órájában* központi helye van az Ausztráliában töltött fél évnek, annak is egy kereszt áll a középpontjában, nyugodtan mondhatom, szándékosan a mértani középpontjában, mert a könyvnek szigorú a szerkezete, terét is és idejét is értve. A címe a „the hour of the wolf” tükörfordítása, ismereteim szerint hat ilyen című angol regényt írtak már. Ausztráliában rémlett először úgy, hogy mégsem a költők ötlötték ki, hanem élő köznyelvi szintagma. Markánsabbnak találtam a szürkületnél vagy a pirkadatnál. Magyar nyelvterületen először Ingmar Bergman fekete-fehér filmdrámájának címe nyomán vált ismertté a hatvanas években, és talán azóta érti mindenki, melyik napszakot jelöli.

– *Tehát fél évet töltöttél Ausztráliában. Ha jól tudom, a terveid között eredetileg nem szerepelt a hazajövetel.*

– Igen, ez a regényben is így van. És most elmondom a történetnek azt a részét, amit ott nem fejtettem ki. Tény, hogy Ausztráliában maradhatam volna. Emellett tény az is, ha nem teszek eleget a katonai behívónak, akkor életem végéig dezertőrnek számítok, és látogatóba sem jöhetnek haza. Függetlenül attól, hogy valakinek volt-e más állampolgársága, a sorkatonai szolgálatot nem lehetett megúszni. Azért van a kereszt ebben a történetben, mert ez mégiscsak olyan súlyú döntés volt, amire szintén fel kellett készülni. Nem akartam a hidat felégetni magam

mögött. Ott erre úgy készültem fel, hogy megteremtsem a visszatérés lehetőségét. Fordítóként kint maradni akkor egyet jelentett volna a gyáva-sággal, hogy az ember így akar megúszni valamit. Emellett azzal a tudattal kellett volna leélnie életének hátralévő részét, hogy nem mehet haza, otthon bárkivel bármi történjék is, nem vehet részt a saját családja életében, ezzel saját sorsának disszidensévé is válik, ami egy bűnöző helyzetéhez hasonlít, akit valamiért ott-hon köröznék. Nemigen lehetett ezeket a kérdéseket megkerülni. A válaszom pedig az volt, hogy elfogadom, és nem menekülök előle, nem szalalozom a törvények között. Voltam világot látni, akár haza is mehetek, és aztán már akadályja sem lesz annak, hogy esetleg a világnak, az országnak egy másik részét válasszam.

A hazatérés, a szarajevói katonáskodás után jócskán megváltoztam. Az ambícióim is mások lettek. Egy év sem kellett hozzá, hogy rájöjjenek, Ausztráliában csak fiatalnak érdemes lenni. Én legalábbis így gondoltam. Közben végképp lettem arról, hogy fordító legyek, ahhoz más adottságok kellene.

Az utazgatásról azóta sem szoktam le, ahogy akkor is, most is bezárva érezném magam, ha bármi akadályozna ebben. A kronológiai sorrendnél maradva, a következő állomás Svájc volt, a világ ellentétes pólusa, egy kifejezetten öreges és konzervatív hely. Baselban és Bernben voltam hosszabb ideig, az itt élő emberekről írtam először olyan szövegeket, amelyekről úgy gondolom, hogy valaminek a kezdetét jelentették.

Aztán itt megtorpanok egy pillanatra, mert élesen kettéválni látom a kétféle világot. Az egyik az ember élete, a másik pedig a szakmaivá váló világ. Ezen a ponton holtbiztos, hogy lehull a redőny, ami mögött az ember élete zajlik, és igazából inkább szűkülő rést hagy az átjárhatóságnak.

– *Hazatérésed után különféle folyóiratoknál dolgoztál.*

– Több irodalmi-szerkesztői munkaköröm közös vonása az volt, hogy egymást követő fiatal nemzedékek kéziratát gondoztam és közöltem. Nem ragadtam magam túlzásokba, generációkat fedeztem fel, és felsorolni is sok volna, hogy ki mindenkinek közöltem elsőként a kéziratát, egyszerűen csak van olyan adottságom, amelynek segítségével felismerem a tehetséges embereket. Ez a feladatom most is, amikor a Kilátót szerkesztem. Ez a hétvégi Magyar Szó irodalmi melléklete, amely a lappal együtt harmincezer példányban jelenik meg. Kívülállását úgy őrizhette meg, hogy mindig és kizárólag saját szerzőinek eredeti munkáit közli. A Kilátó bekötött évfolyamait a polcomon tartom, közvetlenül a saját tizennégy könyvem mellett.

– *Először két versesköteted jelent meg (Jelenések, 1984; Fehér tükrök, 1986), az utóbbi húsz évben azonban kizárólag prózai művekkel jelentkeztél. Induló költőként tehát mégis az írás mellett köteleztél el magad, és az eddigi pályád – az átmeneteket leszámítva – a könyvek időrendje szerint is két fő műfajra, a novellára és a regényre tagolható, mintha egyszerre csak egy prózatípus létezne a számodra. A Tiszatájnak 1997-ben adott interjúd és a Gimnazisták tizenötödik fejezete alapján kérdezem: voltak-e egyáltalán költői ambícióid? Miért tartottad a magad esetében a vers- és prózairást átjárhatatlannak, és mit értettél pontosan azon a figyelemztető felismerésen, hogy a versszerzésből „folyton kihallatszanak a rockzene basszusai”?*

– Ma már minden írógenerációról elmondható, hogy közel állt a rockzenéhez. A világ számos regényébe beleolvasva, rengeteg utalást találunk, olyan, mint egy közös

Talált madár

nyelv. Most olvastam Włodzimierz Kowalewski *A szép szoba* című regényét. Legalább annyi zenekart és dalcímét említ, mint én a *Gimnazistákban*, sokszor ugyanazokat. De említhetnem Salman Rushdie *Talpa alatt a föld* című regényét is, amelyben hasonló szerepet játszik a rockzene. Ha egy konkrét dalt említ valaki egy történetben, abban a pillanatban aláfestő zenévé válik, ahogyan egy filmben. Ilyen értelemben kihallatszanak a basszusok a prózából is.

De ezzel nem akarok a kérdés elől kitérni. A szegedi JATE-klubban a hetvenes évek végén ott szerepelt a magyar alternatív rockzene élmezőnye, szinte mindenkivel találkoznunk lehetett. A később híressé

vált zenekarokat is alkalmam volt még első nagylemezük kiadása előtt látni, hallani, megismerni.

A baráti körömben szinte mindenki eljutott legalább a basszusgitárig. És elég köztudott, hogy az alternatív koncertek előtt gyakran az alternatív irodalom mutatkozott be. Ilyen volt többek között a Bizottság együttes. Néhányan, akiknek hasonlóképpen volt költői ambícióink, rendszeresen felléptünk zenekarokkal együtt. És nem is tudom, mi volt akkor az erősebb, a tehetség, az előadói készség, a helyzet, a lehetőség, hogy most valamiért rád figyelnek, vagy csak a virtus, mert ehhez értek, ezért nem lettem birkózó, sem krupié. Ebből adódott, hogy én mindig fejből mondtam verseket, ösztönösen beleszervezve a helyszínbe, rengeteg improvizációs elemmel, zenével, vetítéssel, no igen, és az egyik svájci benzinkút egyenruhájában, mégsem nevezem ezt performansznak.

Minden valamirevaló dalszöveget olvasható a két kötetemben. A költészet nálam a dübörgéssel fonódott össze, úgy tudom, a Black Sabbath *Paranoi*dját máig az én fordításomban szokták magyarul játszani. Némelyik pedig még a rádiók adóin is hallható régi felvételeken. De van olyan szövegem, amelyben mások vették észre a zenei ihletést. Dinnyés József a CD-jére is felvette *A városlakó táncát*, aminek a zenéjét huszonöt évvel ezelőtt írta. A *Határsár* című drámámba magam szereztem egy dalt; kottástul, szövegetül benne van a *Gyilkosság a joghurt miatr*ban. Eredetileg ez a címadó dala a *Hideg eső* című rockoperának, amit Verebes Ernő költő-zeneszerző

barátommal közösen írtunk, de sajnos papíron maradt. Kosztümös előadást terveztünk, nagy szereplőgárdával, aminek a megvalósítása illúzióknak bizonyult. Most ott tartunk, hogy Ernő legalább egy demót készít belőle, egyedül feljátssza egy zongorán, és végigéneklí. Legalább derüljön ki, hogy egyáltalán lejárt-e a darab szavatossági ideje. Ha valami soha sehol nem mérettetik meg, arról az sem derül ki, hogy milyen.

Sohasem kevertem a műfajokat, ez is igaz. Még regényt és novellát sem tudtam párhuzamosan írni. A regényből sem tudtam kiugrani soha egy novella kedvéért. Inkább a regények lekerekedő fejezeteit küldtem el elbeszélés gyanánt a folyóiratoknak, amelyek nemigen szerettek regényrészleteket közölni. De előfordult ennek az ellenkezője is, néhány novellából változtatás nélkül lett regényfejezet. A közös nevező ilyenkor mindig az egyes szám első személyű elbeszélő volt.

A kérdésedhez kanyarodtam ezzel vissza: érdekes, hogy erre még senki sem mutatott rá, húsz éve valóban csak prózát írok. Akkor kötöttem házasságot Toldi Évával, aki ma az irodalomtudományok doktora, a tankönyvkiadó szerkesztője. Azóta élek Újvidéken. Tehát Horvátországból Szerbiába költöztem, a földrajz és a történelem is műfajt váltott velem együtt.

A nézőpontom megváltozott, nevezhetjük átjárhatatlannak is a verset és a prózát, az én szemszögemből nézve biztosan így volt: a drávaszögi történeteimnek letisztulást hozott a távolság és a rálátás. Történeteket akartam mesélni, és akinek ez jár a fejében, nem megy vissza a vershez.

– *A Drávaszögi keresztokról (1988) szóló kritikák hangnemén nem pusztán a méltató elismerés érezhető, hanem az is, hogy az első regényeddel olyan tekintélyt szerezted, amelyhez kétség nem férhet.*

Egyben utalva az utána írt novelládra, regényeidre, olyan parttalan világu, lírai epika ez, amelyben sokféle lehet elindulni. Az elmosódott tér- és időkoordináták között egymáshoz lazán kapcsolódó, jelképes, balladaszerű történetek váltják egymást, és a becsiszoltnak vélt hasonlatokat, metaforákat itt-ott újra felveti a regényfolyam, újabb jelentéssel gazdagítva őket, sőt valami különös hálóba szöve általuk a történéseket. Azt hiszem, ilyesmi nem tervezhető el előre, csakis írás közben alakulhat ki.

Érdemes talán a címben szereplő kereszt motívumából kiindulni. Ebben a „rendhagyó króniká”-ban, aminek te nevezted, többször olvashatunk az tragikusan elhaltak fejéről, illetve a krisztusi keresztútról, csakhogy cirenei Simon nem veszi át a Megváltó keresztjét, az itteni sors, élet tehát átvállalhatatlan, talán közölhetetlen is („Régi történet, mégis félreértjük egymást, mert nekem az emlékezetemre kell hagyatkoznom, neked pedig a képzeletedre.” Ideillik egy másik idézet is A túlélés vigasztalansága című novelládából: „Túlélők lesztek ti is, viszitek terheteket, és csak ti láthatjátok.”). Sőt „fiatalon” magára hagyta a gondviselés: „Az asszonyok a Megváltóról énekeltek, aki megelégette a földi halandók önpusztítását, és kenderkóccal dugta be a fülét, mint a pásztor, ha egy kis nyugalomra vágyva nem akarta hallani a nyáj egykedvű bégetését. Így attól a néptől mintha elfordult volna a Megváltó, talán ő sem bírta tovább hallgatni a gyakori nyakszirtropantást. A kenderkóc a fülében lassan megdagadt, és a nyáj nekiállt az éppen csak serkenő vetésnek. Csodálkoztak is a szomszédok, hogy egyre gyéribben szökken kalászbába gabona.” „Errefelé talán mindenki ugyanarra emlékezik. Piros bogycok gyúltak a temető elvadult bokrain,

megégett emberek hamvadtak, hulltak egyre mélyebbre az elhagyott hantok alatt, lelkiük világított ezernyi törpe lángban, gyertyák szakadékaik között bukdácsoltak a fekete madarak, recsegve törtek ki a szőlőkarók a hegyen, kiszáradt kutak őrizték a távozók sikolyát, hóember vigyázta a tél első lépteit, a hegyre dérfátyol borult. Ott kísértettek, kiket az örvény egykor elkapott.”

A címadó motívumból ki lehet találni, hogy hová visz ez a (kereszt)út, erről szólnak a részletek is. Tüskés Tibor nemcsak a számtalan halálesetben, de a törvénytörő elszármazásban (tanyáról falura költözés) is észrevette a drávaszögi magyar világ pusztulását, amely csakis az (írott) emlékezetben merevíthető ki. Ez mind igaz, mégis igazabbnak érzem azt az értelmezést, amelyet Kovács Zoltán fogalmazott meg az Ősök jussán című kötetéről szóló, de a korábbi könyveiről is gondolkodó írásában, amely szerint a regény a létezés kilátástalanságát, abszurditását hangsúlyozza, hiszen „az emberi élet temetések láncolata, ahol a születés misztériuma, a karácsony ünnepe is (a szöveg aranymetszésponáján) gyermekhalállal ellenpontozódik. A befejezés pedig mindezek csúcscaként egy Nagy Lászlót idéző jelenetbe sűrít menyegzőt és gyilkosságot, tűzvést és gyász, úgy, hogy e végső vízió a nemzetsors-analízis lehetőségét se zárja ki.” Fontosnak tartom ezt a hivatkozást Nagy Lászlóra, hiszen a regényben többször szereplő „repedt harangok jönnek eléem” a szerző Jönnek a harangok értem című művét juttatta eszembe.

– Valóban nem tervezhető ilyenre egy első regény, ami részvétellel és felháborodással, egyetlen dátum és szám nélkül arra akarta felhívni a figyelmet, hogy a Drávaszögben az utóbbi népszámlálási adatok rendre tényként mutatták ki minden alkalommal a lakosság megfeleződését.

Mintha megnevezhetetlen járvány pusztítana, hallgatólagos népirtás folya, vagy a csendes befelé fordulás viszi az embereket a rendelt sorsba. Ez nem egy természetesnek tekinthető folyamat.

Nem tudtam tétlenül nézni. Úgy gondoltam, hogy eljött az utolsó pillanat, amikor még papírra lehet tenni legalább azt a szellemi örökséget, amit a nagyszüleim rám hagytak. Beszédes Valéria néprajzkutató írta a könyvről, hogy többet meg lehet tudni belőle a népeletről, mint számos néprajzi gyűjtésből. Természetesen mindenkinek jólesik, ha megdicsérik, de mégiscsak fontosabb ebben a megállapításban, hogy ezt egy szakember észrevette. Mert könnyebben befogadható az összes tájnyelvi kifejezés, babona, népszokás, hiedelem, ha cselekménybe szőtték. Benne van két darázi ballada is, melyeket az adatközlő csak töredékeiben tudott felidézni, de azért a hiányzó részeket el tudta legalább mesélni, így maradtak fenn, ebbe a „különös hálóba szöve”.

Az egymást követő halálesetek monotoníáját a fokozással ellensúlyoztam, és valóban az egybe kavardó lakodalom és házégés az a csúcspont, amin túl már a semmi van. Megtisztelő a Nagy László-i utalás, és nem tartom véletlennek, hogy mások is eljutottak ehhez a végtelen metaforához.

Közvetlenül a könyv megjelenése után engem nagyon is lehetséges veszélyek fenyegettek, éppen az említett jelenet megírása miatt is. Eléggé frissen élt a tragédia abban a családban, és ismerve őket, hogy ezt csak ilyen pórén leírtam, mint helyszíni tudósítást szüleik haláláról, ha a fülükbe jut a dolog, ki tudja, mi lesz, egyszóval kiszámíthatatlannak tartottam a reakciókat. De mégsem emiatt adódtak a fejcsóválások, hanem a regény címéből: legalább a címben nem kellett volna ezt így „kiugratni”!

A politika érzékeny volt ezekre a témákra. Ne feledjük, a karácsonyt sem lehetett „legálisan” ünnepelni a párt őriző tekintete mellett a regény megjelenése után még három évig!

Nem a szakmai megítéléstől tartottam, hanem attól, hogyan fogadják majd a Drávaszögben, ahol mindenki ismerhette az összes szereplőt. Persze hogy kerültem a durva minősítéseket, de azért mégsem mindenki angyal ebben a regényben. A fogadtatás nagyon meglepett. Először is az, hogy a könyv elfogyott. Aztán pedig egykori iskolatársaim véleménye: csodálkozva jegyezték meg, hogy ezt a könyvet el lehet olvasni, nem olyan lila dolog, mint általában a kortárs irodalom. A regény bemutatójára pedig úgy gondolok vissza, mintha annak folytatása lenne, amiről a *Drávaszögi keresztek* szól: akik akkor ott voltak, azok közül csupán néhányan maradtak az élők sorában. Eljött velem Soltis Lajos újvidéki színész, olyan robusztus jelenség volt, mint a művelődési házzal szemközt álló *Ősök jussán* szobra, és olyan hanggal megáldva, hogy izzott tőle a levegő, mintha neki írtam volna az egész könyvet. És már ő sincs közöttünk.

– Ugyanakkor bírálat érte a regény tipográfiai tagolását, hiszen nincsenek bekezdései, csak a leszakadó sorok ütemezik a szöveget. Miért választottad ezt az egyedülálló technikát, amit, ha nem is minden írásodban, de egészen a *Gyilkosság a joghurt miatt (1998) című kötetedig alkalmaztál?*

– Nem hagyományos új bekezdéseket írtam, hanem a bekezdés első betűje ott folytatódik, ahol az előző abbamarad. Én neveztem őket el „leszakadó sorok”-nak, mert vizuálisan jól ábrázolták azt a világot, amely lefelé tart, mind mélyebbre süllyed, mindig letörök belőle valami, és végül a mélybe zuhan. Mivel a „töré-

sek” nem szükségszerűen a mondat végén keletkeztek, ki lehetett emelni akár egy szót, egy hangsúlyos elemet, ebből gördült tovább egy új irány, és a folytatásoknak mindig lendületet adott az új sín pár, nem kellett a szemnek visszamennie a sor elejére, hanem ugyanabban a mederben úszott tovább. A hullámok hevessége ránézésre sejthető volt, mint a szívhang szalagján a tinta, látszott, mikor lett intenzívebb a sorok vonalkódja, hol pergett föl a cselekmény. Több lehetőséget adott tehát, mint a hagyományos prózatördelés, amelyben csak bekezdés és párbeszéd van. Erről lehetett felismerni a szövegeimet. De a következő köteteknél valóban egyre többen kezdtek értetlenkedni. Ma már én is úgy gondolom, hogy nem kell még ezt a jelentést is ráruházni a szövegre.

– *A Drávaszögi keresztek hat novelláskötet követte. Miért kisprózárt írtál utána, hiszen általában fordítva: e felől a műfaj felől szokás a regény felé tartani? Ezt látom igazolva, ha a hat novelláskötet után a 2002 óta megjelenő regényeidet nézem.*

– Utólag könnyebb erre válaszolni. Folyamatában nem volt ilyen törvényszerű. Nem volt ugyanis hosszú távra szóló tervem. Egyébként sem egy békés időszak termékei ezek a kötetek. A műfajuk hasonló, mégis tükrözik azt, hogy éppen hol tartottam. Kapásból megmondom ma is, melyik novella melyik kötetben szerepel, és utólag sem tudnám egy másikban elképzelni. Eléggé kötött mindegyiknek a szerkezete, saját hangja van. Ezért sok az olyan szövegem, amely soha nem illett sehova, csak folyóiratban jelent meg.

Az is jellemző, hogy mikor miről írtam. Ciklusokra tagolódnak a novelláskötetek, ezért mondhatnám, hogy kézenfekvő lett a regénykorszak eljövetele. De ez nem fedné a valóságot, mert a *Gyilkosság a jog-*

hurt miattban már legalább négyféle ágazik a keresztút, négy ciklusa négyféle prózaszemléletet tükröz. Megint egy féléves nagy utazás következett, ezúttal Németországba, ami után végképp nem lehetett ott folytatni semmit, ahol abbahagytam.

– *Az első* (Nagy a sátán birodalma, 1991) és az *eddig utolsó* (Gyilkosság a joghurt miatt) *novelláskötetét lapozva tűnt fel: míg az előbbi élén a Csáth a boncolóasztalon áll, az utóbbi végén a Csáth Géza utolsó novellája, mintegy keretbe foglalva az összes kispróza-gyűjteményedet, sőt a címből kiindulva mintha a műfajtól is búcsút vettél volna, kötet szinten legalábbis. A Csáth a boncolóasztalon hangnemében és tárgyában meglepő hasonlóságot mutat Csáth Géza Ópium című írásával, ugyanakkor ez a látszólag hedonizmust hirdető novella első olvasásra erős kontrasztot képez a Nagy a sátán birodalmának a történelem alól kibújhatatlan sors történeteivel, amelyeket nemhogy az élet élvezete, de még az önrendelkezés szabadsága sem jellemez. A többedik olvasáskor persze ez az ellentét megszűnik – elég az említett novella címére, szituációjára utalni (a nézőpontváltásokat leszámítva az író monológja saját testének boncolása közben), és ismét az abszurditásnál, sőt a létezés képtelenségénél tartunk. Mindenesetre a Csáth-novelláidban a hiteles azonosulás mögött rokonságot éreztem. Előképként tekintsz-e a szerzőre?*

– Igen, a két Csáth-novella szándékaim szerint valóban keretbe zárta egy időre előttem ezt a műfajt. Nem is közömböseik számomra, a fogadtatásuk sem mondható annak. A *Csáth a boncolóasztalon* cíművel első díjat nyertem 1987-ben egy jelíges novellapályázaton, akkor természetesen tűnt, hogy az első novelláskötetem élére kerüljön, hiszen ez volt a legismertebb.

A másik, a *Csáth Géza utolsó novellája* egy kísérlet a kézzel írott vázlatok és a hozzájuk kapcsolódó rajz alapján arra, hogy „rekonstruáljam”, miről szólt volna az utolsó novellája, hogy megírjam helyette, amire már neki nem volt ideje. A szellemi azonosulás egyúttal igazi szakmai kihívást jelentett. Először a Nappali házban, éppenséggel egy elmebetegekről szóló tematikus számban jelent meg, majd innen mustrázta a *Körkép* 1996-ban.

Valóban csak nagyon elfogultan és szenvedélyesen tudok beszélni róla. Ha már azt kérdezed, hogy előkép-e: hát persze hogy az, mindenki keresi a sajátjához hasonló vonásokat. Kamaszkori naplóit olvasva, amelyek csak az utóbbi két évben jelentek meg a szabadkai Életjelnél három kötetben, végig kísértett az az érzés, hogy mennyi a közös vonás, az összefüggések a zenével, a komponálással. Fellépéseinek hatalmas sikere volt már gimnazistaként, zenekritikái sem koptak meg a mai napig. Puccini személyesen köszönte meg neki a róla szóló tanulmányát. Sokáig az eldöntetlenséggel vívódtam, hogy milyen pályát válasszon. Írhatott volna belőle egy regényt, például *Gimnazisták* címmel. Vagy írhatna bárki ma is a naplói alapján, tele vannak indulatokkal, szerelmekkel, érzelmekkel, színházzal, irodalommal, őszinteséggel. Nem kételkedem egyetlen sorában sem.

Mi történhetett vele? Aki ilyen jól fogalmazott már tizenévesen, el-képesztően bizonytalan lett írói pályája során. Áthúzogattott szavakat különböző színű tintákkal, mert soha nem találta a megfelelő kifejezéseket, szavak szinonimáit írogatta megszállottan egymás tetejére. Olyasvalami ez, mintha egy festő megfestené élete remekművét, de folyton megfordítaná a képet, és azon aggódalmaskodna, hogy megfelelő-e a vászon minősége.

Meglep, és ma sem tudok napi-rendre térni felette: miért az unokatestvérére bízta hagyatékként valamennyi naplójegyzetét, hogy írja meg azok alapján életének történetét? Kosztolányi Dezső bele is kezdett, de nem haladt vele. Nem az ő világa volt, nem tudott a bőrébe bújni, idegen volt tőle az alapanyag. Nem értem, hogy Csáth miért nem tudta megírni a saját életének regényét, amikor a naplói alig kellett volna változtatni, hogy korának egyik legnagyobb hatású művészregénye megszülessen. Ha ma valaki veszi a fáradságot, hogy végigolvassa, még csak mozaikosnak sem találhatja a nyersanyagot.

A *Gimnazistákban* elmeséltem, hogy a Nyugat évfolyamaiból kerestél Csáth novelláit. Akkoriban senki sem beszélt róla. Elsős egyetemista voltam, amikor a könyvhétre két kötetben megjelentek a válogatott művei, Dér Zoltán válogatásában és utószavával. Attól kezdve rendszeresen felkerestem Dér Zoltánt Szabadkán. Szeged felé utazva mindig útbasett, és sok délutánt együtt töltötünk Csáth Géza hagyatékban maradt kéziratának társaságában. Zolától folyamatosan olyasmiket hallottam Csáthról, a kéziratáról, amit senki más nem tudhatott. Bennünket ez kötött össze, aztán neki vittem a kéziratimat az Üzenet folyóirat számára, mert őt tartottam az egyetlen kompetens személynek Szabadkán, akinek a kezébe kéziratot adhatok. Csak néhány embert avatott be a nagy titokba, és büszke vagyok arra, hogy a barátai közé tartoztam. Főleg azért, mert különösen bizalmatlan lett a hozzá közeledők iránt, nem is alaptalanul, megannyi kívülálló szélhámos és jeles irodalomtörténész dörgölözött hozzá csak azért, hogy Csáth- vagy Kosztolányi-kéziratokat csikarjon ki tőle, de ő a legnagyobbakat is udvariasan elutasította, mert valóban úriember volt.

Amikor Újvidékre kerültem, bevett a csapatába, az Üzenet szerkesztőségébe. Főszerkesztőként mások jegyezték ugyan a lapot hosszú éveig, de ő volt kezdettől a folyóirat motorja.

Dér Zoltánt, Csáth Géza hagyatékának legavatottabb sajtó alá rendezőjét nemrég temettük. Van benne valami furcsa, sorszerű véletlen, hogy éppen most. Meg kellett várnia Csáth Géza születésének százhuszadik évfordulóját.

Tavaly karácsonykor láttam utoljára, már nagyon beteg volt, és azt mondta, hogy válasszak, mit közölnék majd 2007. február 13-án, a Csáth-évfordulón a Kilátóban. Egy dobozban, gondosan borítékolva állt előttem a még közöletlen Csáth-kéziratok legjava,

az utolsó novelláskötet anyaga, amiről eddig azt hitték, hogy nem is létezik. De nem ezek közül választottam, hanem azt a kincset, aminek a létezéséről mindenki tudott, de senki sem sejtette, hogy fennmaradt. Csáth egy regénybe kezdett, és lila tintával sárga papírra vetette fejezetről fejezetre a vázlatát. Megvannak a kulcsjelenségek, ráadásul tudjuk, hogy ki volt az, akinek az életét meg akarta örökíteni. Ez foglalkoztat most. Úgy gondolom, hogy ennek alapján ezt a regényt meg is lehetne írni. Ehhez írtam egy lehetséges értelmezést az évfordulóra, és örültem, hogy Zolinak még élete végén örömet szerezhettem vele.

– Visszaülva egy korábbi kijelentésedre és a Drávaszögi keresztelőről elhangzottakra: nemcsak a képeid bukkannak fel újra, új alak-

ban egy művön belül, hanem a történetek is más-más könyveidben. Regényekből novellák váltak ki, novellák épültek regényekbe, de az sem ritka, hogy egy-egy kisprózát később újra- vagy felülírod. (Nagy az átfedés például a Holtak országa és az Ősök jussán történeteinek között.) Egy korábbi beszélgetésünkben említetted, hogy ebben befolyásoltak az olvasók, barátok visszajelzései. Léte-

Násziút Velencében

zik más oka is annak, hogy bizonyos történeteid mozgásban vannak?

– Létezik, és ezt már Gabriel García Márquez is lényegre törően megfogalmazta regénycímében: *Azért élek, hogy elmeséljem az életemet*. Amikor ismétlődésekre, átfedésekre és felülírásra bukkansz, az mindig annak a küzdelemnek az eredménye, hogy közelebb kerüljek ugyanahhoz a gondolathoz, amelynek kifejtésével még mindig nem vagyok megelégedve. Mintha valaha is megszabadulhatnék attól az alapvetéstől, amely sarkítva így mondható ki: minden, ami velem történt, a papíron folytatódik, ott bontakozik ki, ott alakul, velem együtt át- meg átírja önmagát. Senki más nem tud a hősöm lenni, mint én magam.

Ösztönösen riaszt, hogy méltatlan apróságok útvesztőjébe tévedjek, igyekezek valamilyen elvárásnak megfelelni. Egyik kedves íróbarátom csupán csak a zamatos és derűs kamaszpárbeszédet hiányolta a *Gimnazistákból*. Mondhatnám azt is erre, hogy nem emlékszem ilyenekre. Valójában inkább arról van szó, hogy nem akartam anekdoták aprópénzére váltani a fikciót sem. Még kézirat korában beszélgettünk a regényről egy szűkebb társaságban, és valaki feltette a kérdést, hogy ennek hány százaléka igaz. Pálfalvi Lajos, a regény egyik főhőse erre azt válaszolta, hogy nagyjából a háromnegyede.

Már azt hittem, csak engem foglalkoztat ilyen megszállottan a saját életem, és hogy az írásaimat hány százalékban tartják akár az érintettek igaznak. Más kérdés, hogy nekem a fikciós része ugyanolyan igazság. Ezért hozok a megszállottságra egy friss példát valaki mástól. Marek Kochan lengyel író 1969-ben született, *A pék fia* című hosszabb elbeszélésében ezt írja: „Harmincnyolc százalék. Ennyi igazságnak kell lennie ahhoz, hogy a szöveg valóságos legyen. A maradékot kitalálhatod. Amennyi a száz százalékból hiányzik.” Nem egyedi eset tehát, ha valaki vallatóra fogja a közönségét, mennyire sikerült visszaadnia valamilyen közös élményt. Ha nem sikerül az olvasót a könyvemhez kötni, annak nem más az oka. Egyetlen mérce létezik: a hitelesség. A fikció szentesíti az eszközt.

Ha változtatni akarok valamin, ha másként fogalmazom meg, mert megérleltem magamban ugyanazt a történetet, és észreveszik, hogy a szerző valamiért változtatott rajta, ha közben valami történt ugyanazzal az anyaggal, mert a mélységéhez még kellett néhány ásónyom, akkor megtisztelő a figyelem, mert megérte újraírni.

Igaz, hogy nagy az átfedés a *Holtak országa* és az *Ősök jussán* között. Ez másfajta okokra vezethető vissza. Az öncenzúrában térnek el egymástól. Bizonyos részek akkor másokat is bajba sodorhattak volna. Nem mindegy, hogy melyik hol jelent meg. Elég furcsán hangzik, hogy nem a csiszolás és az irodalom minősége vitt rá néhány szereplő, esetleg bekezdés kihagyására. Akkoriban éles történelem számított friss háborús eseményekről beszámolni. Voltak, akik meg is mondták: ezért simán agyonlőhetnek. Hogy mikor volt túlzott az aggodalom, azt utólag könnyebb megítélni. Ma már könnyű mosolyogni rajta. Az egyik drávaszöveg írójáról az a hír járta akkoriban, hogy bujkál, mert vérdíjat tűztek ki a fejére. Én ezt egyszerűen nem tudtam elhinni.

Azt mondják, a bolond nem érzékeli a veszélyt. Tanúsíthatom, hogy a normális sem. Laskón voltam, amikor a megszállás első napjaiban Bellyén tizennyolc magyar és horvát lakost agyonlőttek a saját lakásán, mindössze négy kilométerre tőlem. Nem vagyok sem bátor, sem hős, csak szerencsém volt, és másnap persze elhúztam onnan a csíkot, aztán egy darabig nem tudtam elaludni, éjszakánként írtam tovább az életem.

Néhány nap múlva Budapesten egyik barátommal söröztünk, mondtam neki, hogy miről írtam. Felajánlotta, hogy rögvést elvisz abba a szerkesztőségbe, ahova a kéziratot leadtam, mondván, hogy ez nem

mártíromság, hanem balekság lenne, de akkor már nyomdába adták, és meg is jelent. Miért írok ilyeneket? – hangzott a költői kérdés. Azért, mert ez is az én életem volt, közben araszolt vele párhuzamosan egy másik is, amit inkább mások féltettek. Ha besűrűsödött körülöttem a világ, akkor a szövegek is sűrűbben jöttek, ha ritkult, akkor pedig elővettem sokszor újra ugyanazt, és megírtam újra. Mert nekem nincs másik történetem, csak ez az egy.

Mindettől nagyon élesen elkülönül az a kérdés, mennyire „befolyásoltak az olvasók, barátok visszajelzései”. A legapróbb észrevétel is fontos és megszívlelendő. Aminek nincs visszhangja, az dobozban marad.

De vannak másfajta tapasztalataim is. Hálás vagyok a sorsnak, amiért igazi civil olvasói véleményekkel is megajándékozott: az Elle olvasóinak szavazatai alapján a *Wien a sínen túl* tavaly októberben a hónap könyve lett. A hölgyek rövid kritikákban teljes névvel és arcképpel vállalták, melyik könyvet miért és hanyadik helyre sorolták. Homlokegyenest eltérő meglátások egymás mellett. Ez így természetes. Az indoklásokban semmi kánon, semmi hamisság. Felszabadultan nagy levegőt vettem. Ilyen a tiszta beszéd, amit meg kell becsülni.

– *Álljunk meg itt egy kicsit: hogyan szentesítheti a fikció az eszközt, ha egyszer a hitelesség a mérce? Ha ez a kettő nem zárja ki egymást, akkor kénytelen vagyok arra gondolni, hogy a fikció nem pusztán kitalálást jelent, hanem a szépírásnak az egyik kizárólagos feltételét kell érteni rajta, olyan törvényt, amit tisztelni és betartani kell ahhoz, hogy egy megtörtént esemény, élményanyag szépirodalommal lehessen; másrészt a hitelességet sem kell egyedül a valóság-hűség szinonimájaként kezelnünk, mert vonatkozhat arra is, ami ugyan meg nem történt, de hihető.*

Talán ismétlésnek hatnak az alábbiak, de a viszonyítása miatt fontosnak tartom idézni Fekete J. Józsefet, aki egyébként az első kötetedtől fogva kíséri értékelő figyelemmel a pályádat, és az elbeszéléseidről a következőket írta egy tanulmányában: „Kontra Ferenc prózáirói munkásságával új minőség jelent meg a jugoszláv kisebbségi létábrázolás irodalmi eszköztárában: a szókimondás. A korábbi allegorikus, áttételes, utaló és jelzésértékű megfogalmazások helyébe nála és általa a konkrét hely-, idő- és névmeghatározás lépett, hogy az írói fikcióval társulva a tényirodalom sajátosan lírai formáját hívja életre. (...) Az író dolga, hogy kitalálja a történet elmondásának módját; szavakat, nyelvet találjon az elbeszéléshez. Kontra Ferencnél ez a mód jelenti a fikciót; a téma száalai pedig erős szálú szövetként fogják egybe eddig megjelent tíz kötetének élményanyagát.”

– A kérdésed költői, hiszen tartalmazza a választ. Csak illusztrálni tudom egy konkrét példával. A *Gyilkosság a joghurt miatt* című kötet címadó novellája egy újsághír alapján íródott. Kivágtam és beleragasztottam a mindenes füzetembe, nehogy elkallódjon. Ma is megvan. Szembetűnik, hogy a címe is ugyanaz, nem változtattam rajta semmit. Mert ennél jobbat nem is tudtam volna kitalálni: egyszerre utal a háborút megelőző joghurtforradalomra és a háborút záró tényleges, konkrét gyilkosságra. Talán van, aki nem emlékszik rá, ezért elmondom: a forradalom is ugyanazokról a joghurtos poharakról kapta a nevét, mint ami miatt a szerencsétlen albán bureksütőt megölték.

Mint tudjuk, a *Különös házasság* is egy újsághír alapján íródott, és annak a cikknek is az volt a címe, mint ami a regényé lett.

Ha annyira érdekesnek, egy egész korszakra jellemzőnek találtam az újsághírt, hogy nem hagyott nyugodni, felkerestem a helyszínt, az újság gyászjelentéséből kimásoltam az áldozat adatait, akkor már az egyetlen célom az volt, hogy novellát írjak ebből az anyagból. Bementem a helyiségbe, körülnéztem, hogy mi hol van. Először mindig mindent nekem kell elhinnem ahhoz, hogy az olvasó is „hihető”-nek találja a novellát. A történet szándékaim szerint attól lesz hiteles, hogy beleképzelem magam a történetbe, és át tudom ültetni az irodalomba az újsághírt. Ezért mondtam azt, hogy a fikció szentesíti az eszközt. Ami más szemszögből nézve ugyanazt jelenti, mint ami az idézetben szerepel:

valóban az elbeszélési „mód jelenti a fikciót”. Éppen ezért nem ellentmondás az sem, amit az imént mondtam, hogy „csak én bírok versemnek hőse lenni”, pardon: elbeszélésemnek, ugyanis éppen az a mód, ahogy az itt és mostot megragadom, vagyok én, a gondolataim, az érzéseim, a véleményem, amelyek átütnek a „valóság-hű”, ámde mégiscsak újraalkotott világban.

Ugyanebben az idézetben szerepel az is, hogy új minőség jelent meg, a szókimondás. Örülök, hogy ezt valaki más mondja ki. A szókimondó íróról lehet felismerni, hogy nem borítják a mellét kiténtések. Közben elképedve nézi pályatársait, miként sodródna véletlenül mindig éppen az aktuális kormánykánon közelébe, és közben nyilatkozataikban született ellenzékiességük-ről próbálják meggyőzni a nagyközönséget. Jellemző példája ennek

egyik írónk, aki többször nyilatkozta már, hogy őt elnyomta a hatalom, és azzal akarták végképp félretenni, hogy kinevezték egy távoli egzotikus ország nagykövétévé. Zsenge költőkorunkban nem azokra az írókra néztünk fel, akik folyton politikusokkal fényképezkedtek. Sőt diákkoromban fogadtam meg, hogy soha sem megyek egyetlen pártnak a közelébe se.

Barátaival: Beke Ottóval, Fekete J. Józseffel és Samu János Villossal

– *Öt novelláskötetben (Nagy a sátán birodalma; Ősök jussán; Holtak országa; Úgy törnek el; Gyilkosság a joghurt miatt) foglalkoztál a délvidéki magyarságot sújtó világháborúk és a kilencvenes évek délszláv háborúi okozta fizikai és lelki katasztrófákkal. Mint az Úgy törnek el című novellában írod: csak az elbeszélhető, ami az erőszak műve, mert azt ki kell tervelni, a gyöngédség nagy művei ellenben spontánok, így történetük sincs (mivel történet nélkül nincs elbeszélés). Könyveidet és téged szívesen látnak a szülőföldeden, a ma horvátországi Drávaszögben, de a Vajdaságon kívül terjedt-e a híred Szerbiában, s ha igen, hogyan fogadtak, illetve hogyan viszonyulnak hozzád abban az országban, ahol ráadásul 1987 óta élsz (csak akkor még Jugoszláviához tartozott)?*

– Messzebből indítom a választ. Fanyalogva fogadom annak híret, hogy hol itt, hol ott szerveznek jugó nosztalgiabulikat emigránsok, menekültek, elköltözöttek. Eszemben sincs mentegetőzni emiatt. A hasonló gondolkodásúak járjanak össze. Csak éppen arról van szó, hogy nekem semmi okom nosztalgiázni. Újvidéken 1997-ben jelent meg egy interjúkötet: *Menni vagy maradni?*

Sorsriportok a vajdasági magyar értelmiség kételyeiről címmel. Ebben a velem készített beszélgetés címe: „Mindig egy idegen országba mentem haza”. El kellett fogadnom, hogy létezik olyan identitás, amelynek idegen a neve. Eleinte kicsit lötyögött rajtam, aztán belenőttem. Ha úgy veszem, fel is ment egy csomó kötelezettség

alól, és nyugodtan mondhatom: jól van, akkor én szabad ember leszek. Nem is kellett hozzá különösebb érzékenység. Egy idő után meg lehet szokni. Egyrészt a közigazgatási határok és útlevelék világát. Másrészt mindig van, akinek szemet szűrsz, aki idegennek tart. Hasonlóan érezhetik magukat errefelé a színes bőrűek. Ha vidámnak látom őket, nekem is jobb lesz a kedvem.

Tizenhárom éves koromban mentem el otthonról, mégis oda megyek haza. Persze, mert én drávaszögi író vagyok, és ott sosincs jugó nosztalgiabuli. A gimnáziumban nem tetszett mindenkinek, hogy jugó vagyok, aztán otthon sem tetszett sokaknak, hogy Magyarországon jártam iskolába. Később a Vajdaságban pedig olyanok is akadtak, akiknek egyik sem tetszett: sem az, hogy horvátországi vagyok, sem az, hogy magyarországi a diplomám. A szer-

bek végképp nem ugrottak ki a bőrukából egyik hallatán sem, nekik ráadásul még magyar is voltam. Mint-ha mindenki folyton kérkedhetne azzal, hogy neki ki és miért nem tetszik. A térségben szalonképessé vált nyíltan hangoztatni mások megkülönböztetését és kirekesztését.

Ha megkérdezel egy fiatalat az utcán valahol Szerbiában, kapásból azt mondja, hogy a magyarok '56-ban menekültek ide, és itt befogadták őket, mert olyan befogadó ez a nép. Ha rájönnek, hogy idegen vagy, akkor nyilván itt tanulsz, az fel sem derenghet, hogy esetleg te tanítasz itt. Az első reakciók a beszorultság következményei, mert itt egy nemzedék az utcán nőtt fel a háború és a hetvennyolc napos háború élményével, és az országból ki sem tette a lábát. Ugyanennek a nemzedéknek egy tanult rétege pedig úgy elment, hogy vissza sem nézett.

Száz évvel ezelőtti szinten áll jelenleg az írástudatlanság. Nem csoda, ha gyanakodva reagálnak minden idegen akcentusra. Nem kivétel egyébként Újvidék sem, a multikulturalizmusa régi idők homályába vész. A legnagyobb példányszámú, független országos napilap, a Blic 2007. július 9-i száma interjút közöl Lena Bogdanovičtyval, az egyik legnépszerűbb fiatal szerb színésznővel. Válaszaiból a következő mondatot emelték ki címnek: „A város, melyet elhagynak a tehetséges emberek.” Alcímében pedig azt olvashatjuk, hogy itt még azt sem vennék észre, ha valaki Nobel-díjat kapna.

Ezt az állapotot én már tíz évvel ezelőtt végérvényesen tisztáztam és elkönyveltem magamban. Valóban húsz éve élek Szerbiában, és Vajdaság határán túl valóban semmiféle „hírem” nincsen, a nevemet sem írták le soha. De nem kell ehhez olyan messzire menni, a vajdasági íróegyesületbe sem invitáltak soha, amelynek pedig a vajdasági magyar

írók is tagjai. Nincs azért itt akkora összehozás, mint képzelnék.

És ha már a kerek számoknál tartunk, az én életemben a közeledő ötvennél kerekesebb szám aligha fordulhat elő, már ebben az életkorban úgy gondolom, hogy a magam módján ünnepelek: megleszek azok nélkül, akik nélkül immár két évtizede is megvoltam. Kerülöm a méltatlan helyzeteket. Természetesen, ha valahol külföldön találkozunk, a szerb írókkal is elbeszélgetek, mert ott megszűnnek az alá-fölrendeltségi viszonyok. Eleve azért szeretek sokszor külföldön lenni, mert elegem lett abból, hogy nemcsak idegen, hanem kisebbségi is legyek. Ez is egy bélyeg. Aki ki akar bújni a rászott szerep alól, és nem köti meg a kötelező kompromisszumokat, azt simán le is szorítják a porondról.

Bizonyos élethelyzetekben az idegen mint identitás elég váratlanul éri az embert. Strasbourgban 2001-ben a Kleber könyvesház első emeletén szerveztek nekem irodalmi estet. Az épület előtt egy embermagasságú plakáton a nevem mellett az szerepelt zárójelben, hogy Jugoszlávia. Ez nyilván hívószó lehetett, hiszen abban a városban sokan kértek menedékjogot a katonai behívójuk alapján még 2001-ben. Azért lényegesek az évszámok, mert azok jártak igazán jól, akik akkor azonnal meglátták és kihasználták ezt a lehetőséget. És senki nem járt rosszul, aki elment. Az egész térségből voltak ott: albánok, szerbek, horvátok és muzulmánok békeken egymás társaságában, akik boldogan mutogatták vadonatúj útlevelüket, amelyet azokban a napokban vettek át. A háború is elég soká tartott ahhoz, hogy a tíz év folyamán nyugodtan írhasanak, egzisztenciát teremtsenek, egyúttal automatikusan állampolgársághoz jussanak. Voltak köztük olyan írók, mint például Ali Podrimja, akinek

már több nyelven ott sorakozott a könyve. A menekült státusz és a véres téma hosszan ébren tartotta körülöttük az érdeklődést, bármi történt a térségben, mint kompetens személyeket, rendre őket kérték fel, hogy kommentálják az eseményeket. Miért ne kamatoztatták volna ezt a hírnevet, ha teheték? A segély, amiből éltek, messze meghaladta azt az összeget, amit otthon valaha megkerestek volna. És persze ha otthon maradnak, aligha lett volna belőlük ilyen híres író. Természetesen mindezt csak a szakmai féltékenység mondatja velem. Különösen annak fényében, ami az esten történt. Igazán szép számban megjelentek. Egyik novellám elhangzása után elmeséltem, hogy milyen furcsa helyzetben találtam magam a Drávaszögben a két frontvonal között. Ekkor megkérdezte valaki a karosszékből, hogy én melyik oldalon harcoltam.

– *A novellásköteteid közül az Ősök jussán a kedvencem. Több kritikus is az addigi csúcsteljesítményednek tartotta, egyrészt mert kimondták, másrészt ha nem is éltek a direkt kijelentéssel, megfigyeltem, hogy szinte ez az egyetlen olyan könyved, amelyről írva az összes előzőt áttekintették, újragondolták, mert határpontnak tarthatták, amely az addigi pályád összegzésére készítette őket.*

A címe azonos a laskói Zsolnayszoboréval, amelyről az előbb meséltél: a templom előtt áll, és egy kivont kardját tartó ősmagyar harcost ábrázol. A műemlék a falu összetartásának szimbóluma lett, hozzáteszem, mint szó volt róla, a csodával határos fennmaradása is, és minden nagy eseményt megörökítő fénykép háttérében jelen van. Ez a jelképiség a könyvedre is jellemző – elég csak a Drávaszögi rekviem monológjának beszédhelyzetére gondolni –, sőt kiegészül a (testvér)háborúk járulékos

mottójával: a megszállók nemegyszer úgy vélték, hogy az elfoglalt területek ősök jussán járnak nekik. „A határzóna hányatott sorsú népe most sem hallathatja szavát, hiszen megint mások beszélnek helyette. A különböző irányból érkező érdekek – ahogy a tankok – simán átgázolnak a kisebbségek »hídján«. A nagyvilág pedig megint nem hatódik meg azon, hogy ezt a maroknyi népet folyton marhakereskedők terelgetik egyik vásártól a másikig.” (Vörösboros poharak) A kisebbségnek pusztán egyetlen ígélet jutott: „Akik itt mélyen gyökereznek a földbe, kisémmizve is kifoszthatatlanok.” (A hold hazavezet) Értethető, hogy a pusztulás velejébe talán azok a novelláid hatolnak leginkább, amelyeknek háttérében, sokszor elmosódva, az 1991-ben kirobbant szerb–horvát háború áll, hiszen ez volt az első, amit végigéltél. A kötet darabjaiból többek között megtudható, hogy milyen személyiségtorzulások mennek végbe azokban a gyerekekben, akik a háborúban mint létállapotban szocializálódnak (Déljáték – ez a jelenség egyébként a Nagy a sátán birodalmának, az Úgy törnek elnek és a Gyilkosság a joghurt miattnak meghatározóbb tárgya), illetve Dule, a fosztogató szerb „váltásgást” parancsnokának figurája révén az, hogy hogyan ülhető meg a háború: „Nem habzó királykisaszszonyokért estek el a délceg hercegek, hanem számítógépekért, fűnyírókért, autókért és videókért.” (A mi búvóhelyünk) Illetve ideillik egy részlet A laskói ember című novelládból, amely az Úgy törnek el (1995) című kötetében szerepel: „Divat lett a háború abban a néhány üzletben, amely még nem csukott be végleg, főleg terepszínű konfekciót árultak férfiaknak és gyerekeknek minden méretben. Ilyen öltözékben érkezett az új honfoglalók apraja-nagyja.”

– Az *Ősök jussán* megismételhetetlen könyv, fizikailag biztosan, így hozta a történelem. Talán életemben nem voltam olyan helyzetben, hogy a könyvem pontosan olyan lehessen, amilyennek elgondoltam. A belső illusztrációkat megbeszéltem Penovác Endrével olyan részletekbe menően, hogy lerajzoltam neki, mire lenne szükségem a szövegben. Mert a kulcshelyeken a rajz a szöveg szerves része. Ott voltak például a bakancsnyomok, amire csak bólogatott, hogy majd ezt is megoldjuk. Aztán hozta a kész anyagot. Elmondta, hogyan oldotta meg: nem mindegy, hogy milyen a mintázata egy bakancs talpának, kölcsönként egyet, olajfestékkel levette a mintát egy rajzlapra, hitelesnek kellett lennie, ezután megvette a legnagyobb gumiradírt, amit a tanszerboltban árultak, a nyomat alapján rárajzolta a kontúrokat, és mint egy aprólékos ötvösmester, kivágogatta a mintát zsilettpengével, ezt pecsételgette végig úgy, hogy visszaadja egy tartalékos katona lépteit a hóban, amerre a leszakadó sorok mentek a szövegben, végig a könyvoldalon. Természetesen elolvasta a novellákat, és annak alapján megértette, hogy mikor milyen grafikai elemre van szükség. Aztán ott voltak az aknák. Elment a tartalékosokhoz, hogy megmutassák neki, hogyan ássák le az úton az aknákat, és azok hogyan helyezkednek el. Amilyen légkörben éltünk, egymásra utaltságban is, ezért talán jobban oda tudtunk figyelni egymás megszállotságára, arra, hogy a másik mit szeretne megvalósítani. Mindebben Maurits Ferenc műszaki szerkesztő is segédkezett, aki ráadott az alapra egy ötödik szint, hogy a fölön és hátlaon olyan legyen az akvarell, mint az eredeti. Mindkettőjük rangos képzőművész, és a könyv sikeréhez nagymértékben hozzájárultak.

Ehhez kapcsolódott még egy szerencsés véletlen: akkor rendelt papírt a kiadó, a háború javában dúlt, belföldi áru szinte nem volt, külföldi termékek egyáltalán nem érkezhettek. A feketekereskedelem viszont jobban pergett, mint valaha. Minden kiszámíthatatlansága mellett minőségi meglepetésekkel is szolgált. Az egyik francia cég mutatványpéldányokat küldött a papírtermékeiből. Ebből volt szerencsém kiválasztani azt a világoskéket, amit igazi lélegzetvétel-színűre tónoltak, a novelláknak erre volt szükségük, és mint kiderült, az akvarelleknek is, mert kiemelte az alapszínüket. A papír tapintása emlékeztetett a művészek által használt merített papírra, másrészt visszaadta a kicserepedett föld tapintásának érzését. Biztosan másnak is szokása, hogy a könyvet tapintja, kinyitja, és bele is szagol. Ez is a könyvrítus része.

Olyan mennyiséget csempésztek át ívekbe vágva a határon, amennyi a borítóhoz kellett. A karton mint könyvborító a hagyományos nyomdatechnikának emiatt határozottan ellenállt. Mert persze a francia kartont az ottani nyomdatechnikához igazították, nem a miénkhez. A festéket színenként kellett megszáritani rajta, mert különben a következő nyomás feltépte volna a még festéktől nedves papírt. Hetekig bajlódtak vele, és csak a könyvhét megnyitójának hajnalára száradt meg a kötés ragasztója. Ahogy illegálisan jöhetett be az országba a papír, illegálisan mehetett ki a könyv is. Szerbia akkor gazdasági blokádnak állt.

Személygépkocsik csomagtartójába, kofferokba rejtve kelt át a határon. Soha életemben nem dedikáltam annyit, mint azon a könyvhéten, holott a hivatalos könyvheti listán kívül semmiféle beharangozása, reklámja nem volt. Az általam említett elemző és értékelő kritikák mind jóval később jelentek meg. És

a visszajelzés is megdöntött minden korábbi rekordot, addig egyetlen könyvről sem jelent meg tizenkilenc bírálat. A kinyomtatott ezer példány még abban az évben elkelt, és soha többé sehol nem bukkantam a nyomára. Antikváriumokban is sokszor kerestem, de valamiért mindenki megőrizte magának.

Hasonló műgonddal készült az *Úgy törnek el* is, megjelenésekor mégsem aratott zajos sikert, pedig ennek minden egyes novellája megjelent korábban valamelyik magyarországi folyóiratban. Inkább mostanában kezdik felfedezni. Az egyik internetes lap kifejezetten ezt a könyvet kérte, hogy feltehesse a honlapjára. Másutt azért idézték előszeretettel, mert minden történet végén ott van a dátum. Volt abban kétségtelenül tudatosság, hogy odaírtam, mi mikor történt. Sejtettem, hogy egyébként elfelejtenénk. Évre pontosan nem sokan tudnák megmondani már, mikor volt az óriási infláció, amikor naponta kerültek forgalomba új bankjegyek, és aminek a szimbóluma lett az ötszáz milliárdos, a papírpénz, amire alig fértek rá a nullák, de így sem ért semmit. A kötet egyik novellájának is ez a számjegy a címe. A dátumok az emlékezet barométereit, és ezek a kicsi történetek is az életünkhöz tartoztak, ezért van néhol napra pontos dátum, mert mindez velünk is történt, a mi háztömbünk körül játszódik mindegyik novella.

Engem mindig meglep, ha azt tapasztalom, hogy a szövegek nem évülnek el. Vajda Gábor irodalomtörténész most írja nagyszabású munkáját a vajdasági magyar irodalom történetéről, amelyet a szabadkai Hét Nap hétről hétre folytatásokban közöl. Éppen a prózaköteteimnél tart a sorozat. Meg is lepett, hogy ekkora teret szentelt az *Úgy törnek el*nek. Éppen a beszélgetésünk idején (2007. július 25-én) jelent meg ez a

rész *A balkáni lét és annak szatírja* címmel. Nem minősít, viszont elemzése közben kifejti, mit és miért tart belőle fontosnak. Azt a részt idézem, amelyben a novelláskötet központi ciklusának szálait bogozza ki. Nekem sikerélményt jelent, ha a rejtélyességben megfejt valaki a rejtvenyességet is: „*A mi búvóhelyünk* cikluscím ironikus, mert olyan fiatalokról, menekült gyerekekről szólnak a történetei, akiknek csak ösztönük és fantáziájuk van a civilizáció romjain, nagyon messze a kultúrától. A *Fogolycserében* ezek a fiatalok a háborút utánozva játszanak, miközben magatehetetlen öregek válnak eszközeiké, foglyokként cserélve ki őket. Az írónak sikerült eltörölnie a határt a gyermek és a felnőtt magatartása között. Így a játék mind komolyabbá válik, miközben a valóságos harc gyerekesége is kidomborodik. A következő történet is példabeszéd. A fiatalok az életüket kockáztatva igyekeznek eljutni a szabadság és az egyetemeség élményéhez. »Hajókotelet« fabrikálnak, kifeszítik az emeletes házak között, s járnak igyekeznek rajta, miközben a szüleik nem vesznek róluk tudomást. Már egyiküknek vannak szülei, mert egy másik történetben az egyik fiú minél pontosabban igyekszik elfoglalni azt a testhelyzetet, amelyben öngyilkos apja zuhant a betonra. Az is a fiatalok elhagyatottságának egyik csúcsa, amikor az általában még kitéphetetlen fát fazékkékre festik. Nem beszélve arról az »óceán«-illatról, amely a magasban összeszerelt autóröncs szagaként tölti ki tüdejüket.”

– „*Az ember emlékeivel letakar egy tájat, aztán arra számít, ha visszontlátja, ugyanott folytatódnak a megkezdett mozdulatok, ahogy egy fényképen. Üres lyuk tátong annak a helyén, aki elmegy. És ha az emlékezet vásznát felemeljük, ugyanolyanok lesznek alatta a szántók, a kaszálók, az utcák, ahogy hagytuk.*

És hiányzik valaki innen” – hangzik el nyomtatásban megjelent egyetlen drámámban, a Határsárban, amely 1956 novemberében játszódik egy, a magyar–jugoszláv határon fekvő, felszámolt vonatállomáson, ahol az intéző és az őr egyes menekülő forradalmárokat sárga kabátban bocsát útjukra, mert erre a színre vannak beidomítva a kutyák, akik becsapott áldozataikat hasukra fektetve vonszolják vissza, hogy felismerhetetlenek legyenek. A darabban a kádári megtorlás elől hazaszökő menekült felidézi az intézőnek az 1944 novemberében a vajdasági rohambrigád partizánjai által elkövetett isterbáci mészárlást (az eseményt több novellában feldolgoztad, például az Esős napokban), ahol a fényképész báty mintegy száznyolcvan társával együtt áldozatul esett, és a felvételek tanúsága szerint az intéző is a kivégzők között volt. A színmű egyik dilemmáját az intéző fogalmazza meg: „Meddig tart még az ítékezés? Mit gondolsz, mikor jár le egy tekeres film szavatossági ideje?”, mégis, a menekültnek a bosszúnál fontosabb a hazatérés. Készültek más színdarabjaid is, s ha igen, bemutatták őket?

– A *Határsárt* a kaposvári Csiky Gergely Színház felkérésére írtam. Cselekményében valóban folytatódik a novellában megkezdett történet, egy valós személy valós kálváriája. Amikor az anyagot gyűjtöttem hozzá, megdöbbenett, hogy a család emlékezete párbeszédet is megőrzött. Olyan szituációkban, ahol élet és halál kérdése forog kockán, ott nem hangzanak el felesleges szavak. És még a drámaíró sem tudná jobban megírni.

Ezen kívül csak egy színpadi munkám van, a *Még föl lehet kapaszkodni*. Az I. Vajdasági Magyar Drámaíró Verseny első díját nyertem el vele. Akkor szervezte meg először az Újvidéki Színház a buda-

pesti mintájára a drámaíró versenyt. Felkérnek három író, kihúznak hozzá egy aznapi újságcikket, sőt a rendezők nevét is egymás után. És egyetlen nap leforgása alatt készül el a szöveg, este már a rendezők kézhez kapják a sorsolás sorrendjében, egész éjszaka próbálnak, másnap este a bírálóbizottság és a közönség előtt bemutatják a darabokat. Az esemény mindig nagyon népszerű, és telt ház előtt zajlik. Tavaly már a tizedik versenynél tartott a színház.

– *Írtál egy meseregényt, A halász fiait (1996) és egy novelláskötetet, a Kalendáriumot (1993), és mindkettőt gyerekeknek szóló könyvként tartja számon a kritika,*

ami az első kapcsán igaz is, az utóbbit olvasva már korántsem.

– Mivel a húgom tíz évvel fiatalabb nálam, gyakran meséltem neki. Elég hamar rájöttem, hogy a történetek kiághatnak a könyvből, sőt rájöttem, az is csak a mesélőn múlik, hogy kiből válik pozitív vagy negatív hős. Mivel a történeteket nagyon sokszor elmeséltem, csiszolódtak is a saját nyelvemen. Egyszer csak rájöttem, hogy benne van az egész gyerekkorunk, tulajdonképpen mindkettőnk közös emlékei, a nagy korkülönbség ellenére.

A halász fiait két kopácsi népmeséből szövődött, én még találkoztam igazi halászokkal, a hallottak töredékeit felhasználtam, illendőnek találtam ezt megemlíteni az alcímében, az enyém viszont nagyon is eltér azoktól, amilyenek a gyűjtött mesék. Nem volt célom a folklór visszaadása sem a nyelvében, sem a tartalmában. Nézőpont kérdése, hogy szerintem, ha már közvetítő

vagyok, a népmesék is hangozzanak legalább sztenderd köznyelven. Lehet velem vitatkozni.

Egy kisregényt írtam, amiben a tájleírások a Kopácsi-tó ismert helyszíneinek, lápos világának a leírásai. A mesebeli út pedig a távolsággal együtt megegyezik a Laskóig megtett

A Kalendárium dedikálása közben

úttal oda és vissza. Említettem már valamelyik kérdésed kapcsán, hogy először nekem kell valamit elhinnem, csak akkor várhatom el a hallgatótól, akár a húgomtól, aki akkor még nagyon kicsi volt, hogy ő is elhiggye. Márpedig a beszélő lovat én még a fikció szintjén sem fogadtam el. Aki nekünk mesélünk, annak felelősséggel tartozunk. Durván fogalmazva: ne okozzunk rémálmokat, és ne beszéljünk hülyeségeket valakinek csak azért, mert ő még kicsi. Nekem ennek megítéléséhez elég volt tízévesnek lennem. A gyermekirodalom polcán széttekintve manapság elképedek, mintha a szerzőnek nem lett volna ki mind a négy kereke. Mintha a gyermekirodalommal lehetne a leggátalastalanabban visszaélni. Hiszen a gyerekeknek úgyszólván joga visszazólni. A kritika is hibás abban, hogy elhanyagolta a műfajt. Pedig ők, a gyerekek sem mások, ezért a mesék a világ minden nyelvén a legigényesebb irodalmi művek sorába tartoznak.

A múltkor mondta a kolléganóm, hogy *A halász fiait* előbb a nagyobbik fiának olvasta fel, most pedig a kisebbiknek. Legközelebb már könyv nélkül is tudni fogja. Már ezért is megérte.

A *Kalendárium* illusztrációit én készítettem fehér kartonból és újságpapírból. Azért nem bíztam a munkát képzőművészre, mert itt mindennek a helyén kellett lennie. A szerzőnek az is a szemé előtt van, ami nem szerepel a szövegben, a képről viszont kihagyhatatlan a háttér. Bori Imre akadémikus volt a könyv recenzense, aki szerint ebben a könyvben nemcsak ironia van, hanem humor is. Körülbelül egy hónap leforgása alatt

kelt el az 1993-as karácsonyi könyvvásár keretében az utolsó darabig mind az ezer példány.

Tizenként lazán összefüggő történetet a tizenkét hónapra. A *Kalendárium* az átmenet, amire céloztam. A mi életünk is tele van történettel, ami szolgálhat olyan emlékezetes tanulságokkal, mint a klasszikus tündérmesék. Egyik-másik novella apró kiegészítésekkel lapokban, folyóiratokban is megjelent: *Az utolsó római katona* a Holmiban, *Az elnök és én* az Élet és Irodalomban, a *Privigyiek háza* pedig a Tiszatájban. A legmeglepőbb nekem mégis az, hogy Samu János Vilmos, a fiatal és progresszív DNS posztalfabetikus folyóirat főszerkesztője a *Karácsonyt* tartja a legjobb novellámnak. A *Kalendárium* záródarabja *Háromkirályok* címen vált inkább ismertté, több helyen is közölték.

– *A 2002 óta megjelenő regényeidet (Gimnazisták; A kastély kutyái; Farkasok órája; Wien a sínen túl) a*

Drávaszögi keresztekkel együtt többféleképpen, trilógiaként, tetralógiaként próbálta csoportosítani a kritika, és nem mindig ugyanazt a három vagy négy regényt sikerült ezekkel a gyűjtőfogalmakkal jelölnie. Azt hiszem, maga a felvetés téves, mert trilógia, tetralógia az, ami annak készül, és a könyveidet olvasva én ilyen szándékot nem éreztem. Annyi azonban biztos, hogy a legszorosabb viszonyban a *Gimnazisták*, *A kastély kutyái* és *a Farkasok órája* áll egymással. Az első megírásakor tervben voltak már a következők? Gondolom, a *Gimnazistákkal* körülbelül egy időben dolgozhattál. *A kastély kutyáin*, mivel az utóbbiban sokat foglalkozol az előbbi írásának nehézségeivel (sőt *A kastély kutyái* a zártsága ellenére egy foglalatához hasonlít: egymásba illeszthető könyvek ezek), és a két regény egy évben jelent meg.

– Mindez tényszerűen valóban így van. És az az igazság, hogy magam is most szembesülök először ezzel a kérdéssel. Valóban trilógiának nevezték, amikor elkészült a harmadik, és tetralógiának, amikor a negyedik is. A kérdés csak az, hogy melyik volt a negyedik. Mert azt jól látod, hogy *A kastély kutyái* két regény közé szorult, vagy éppenséggel a *Gimnazisták* foglalatára. Mindebből és utólag azt a tanulságot vonom le, hogy a sorrendiség és a felcserélhetetlenség fontosabb lett a szándéknál. Akár trilógiát szerettem volna, akár nem, annyit azért világosan látok, hogy a *Wien a sínen túl* egy korszakot zár le. A többi pedig nem én döntöttem el.

Innen már könnyebb volna visszamenőleg elméletet megfogalmazni, de az magyarázkodásnak tűnne. Még ha törekedtem is arra, hogy a három „nagy”-regényben, ahogy egymás után megírtam őket, legyenek közös nevezők – és lehetne ilyeneket találni, azt az állításomat sem

vonom vissza, hogy itt minden ugyanarról szól –, mégis konstatálnom kell, hogy a könyvek átjárhatatlanok. Nem rakható át semmi egyikből a másikba, ezt nem jelképesen értem, hanem konkrétan, a szerkezet legkisebb eleméig, mert tisztában vagyok veled, hogy olyan mondatokat nem lehet még egyszer írni. Csak akkor és abban a szövegben lehetett. Nem azért, mintha ezek szebbek lennének amazoknál, hanem azért, mert a kanóc a viasszal együtt elégett, és nincs két egyforma gyertya, amely ráadásul azonos sebességgel égne.

Talán ott lehet leginkább „foglatra” gondolni, ahol az történt, hogy bizonyos dolgokat nem írhattam bele a *Gimnazistákba*, mert az a szövegvilág kivetett magából mindent, ami nem illett bele. Mégis ugyanarról szólt. Hatványozottan igaz ez a *Farkasok órájára*, amelyben hiába vannak időbeli ugrások, egy szöveget se tudnék beleverni.

Ami nem illett a *Farkasok órájába*, az ismét *A kastély kutyáiban* kapott helyet, amely alapvetően a két regény megírásának körülményeiről szól. Attól regény, mert két regény regénye. És nem a hordaléka, amire az elmondottakból esetleg következtetni lehetne. Két év munkanaplója, amit dátumról dátumra végig lehet követni, kizárólag megtörtént események és létező személyek szerepelnek benne.

A sorrendiségbe a kiadás körülményei is beleszóltak: a *Farkasok órájának* kéziratát a *Gimnazisták* dedikálása közben adtam át a kiadónak Budapesten. A megjelenését pedig a következő könyvhét időpontjához kötöttük.

Az átjárhatatlanság a *Wien a sínen túllal* végképp beigazolódtott. Az olvasó előtt elvékonyodott az a szál, amit én végig a kezemben tartottam. Elég sokan írtak eddig róla, és nemigen kötötték a korábbi könyvekhez. Elfogadom.

– A *Gimnazisták*, amely többször szóba került, a Pécsen töltött gimnáziumi éveidről szól, és határpont, mert a műfajváltásod első darabja. Gondolom, a regény alcíme: Magyarország, elejétől fogva a már említett személyes, nem pedig a több helyütt elutasított, általános történelemre vonatkozik.

– A *Psalterium Ungaricum* egyik legismertebb zsoltára a XC., amely Szenczi Molnár Albert fordításában így kezdődik: „Te benned bízunk eleitől fogva...” Ennek második verse így hangzik: „Kimúlni hagyod őket oly hirtelen, Mint az álom, mely elmúlik azontúl, Mihelyt az ember fölserken álmából, És mint a zöld füvecské a mezőben, Amely nagy hamarsággal elhervad, Reggel virágozik s estve megszárad.” Erre utal a *Gimnazisták* alcíme. A regény néhány fejezete korábban folyóiratokban jelent meg, a címe pedig ilyen formában: *Magyarország (elejétől fogva)*. A végső változatban föléírtam azt, hogy *Gimnazisták*, megtegmentve ezzel azt a szellemi háromszöget, amelyben egy család három generációjának tapasztalata fogalmazódik meg: „öröklöd a félelmeinket is, ahogyan a szemed színét”.

– „...kisebbségben maradtunk a vitorlavásznak alkotókkal szemben, nekik most is szél jár, különböző irányú orkán és fuvallat, mindenféle táj hegygel, völgyvel, ahol bármilyen mély a gyökerünk, csak vendégek leszünk.” „A nemzetárstól sokkal nehezebb elviselni a megaláztatást” – olvasható *A kastély kutyáiban*, és a *Gimnazisták* tekintetében a két részlet, akár egy út kezdő- és végpontja, kijelöli a hontalanság kényszerű alakzatait a szülőföldön és anyaországban egyaránt, az itthon és az otthon idegenségét. Visszautalva a találó megállapításra, miszerint a regény állóképszerű: miért mondtad az előbb, hogy a múlt folyamatában ábrázolhatatlan?

– Az egyetlen eset volt, amikor kötetcímen menet közben változtattam. Pontosan amiatt, mert a múlt folyamatában ábrázolhatatlan.

Pawel Huelle írja a *Castorpban*: „Ugyan mi marad meg emlékeinkben egy tengerparti nyaralásból tíz év múltán? Nem az egymást követő napok és percek vonulnak el szemünk előtt, újrateemtve az elmúlt időket, hanem csak azok az események, történések, amelyek maradandó nyomot hagytak bennünk.” Egy régi regény hőse egy új regényben él tovább. A *Varázshegy* *Castorpja* szintén egy idegen városban folytatja tanulmányait, és az idegenségről szól a regény. A szóismétlések szándékosak, az ismétlődésekre akarom felhívni a figyelmet.

Most azért idéztem itt a régi magyar irodalomtól éppenséggel a nem magyar kortárs irodalomig egy-egy példát, hogy a párhuzamokra mutassak rá. Csak azt mondom ezzel, miből indultam ki, és mellette azt, hogy utólag bólogatva a napokban olvasok egy távoli könyvet arról, hogy valaki hasonló okok miatt egy másik utat bejárva hasonló élményekről ír.

– *Egy kis érdekesség: a regényben, ahogyan már a Gyilkosság a joghurt miatt egyik novellájában is, szerepel egy hasonlat, a villanyoszlopba nőtt ecetfa képe, amely a gimnazista évek alatt tapasztalt sokrétű megkülönböztetésről szól: „A kivételetesség által válhat éppen eleven metaforává egy ecetfa is, egyénisége és sorsa lesz, hiszen aki valóban nem akar mást, mint megélni a sorsát, annak nincsenek már társai, tökéletesen egyedül van, csak a hideg oszloprács és áramvezeték veszi körül, hogy ne merészkedjen szabott határain túl. Aki már csak a sorsot akarja, annak nincsenek példaké-*

pei, sem ideáljai, nem szeret igazán semmit, nem vigasztalja a kitavaszodás sem. (...) Egy napon minden népet arról fognak megítélni, hogy fáival miként bánt.”

Ez a részlet pedig egy szintén kortárs magyar író esszéjéből való: „Ki ne látott volna szőlőben, gyümölcsösben olyan fát, melynek törzse köré drótot tekert a kerítést húzó, lelketlen gazda? A fa egyszerre lesz rab és rabtartó. Küzd, szenved.

Ascher Tamással, Babarczy Lászlóval és Mohácsi Jánossal Kaposváron (Török Anett felvétele)

Egy segítő kéz menten megszabadíthatná a létezése minden pillanatát megkeserítő horogtól, mégis éveket, évtizedeket kénytelen kínok közepete leélni. Végül teljesen körbenövi a drótot, csupán a dereka göcsössége és nyomorúságos alakváltása sejteti a tragédiát. Ilyen elhanyagolt, megnyomorított fának látom magunkat a diktatúra évtizedei után. Szellő lebben, és felszisszenünk.”

Mit gondolsz, ki írta?

– Rott József *Katarzis híján* című esszéjéről van szó. Egyébként is szeretem a rejtvényeket. Ez a feladvány pedig éppenséggel testre szabott. A két idézet párhuzama nyilvánvaló, amihez csak egy metaforát tennék hozzá: olyan érzés szembe-sülni a hasonlósággal, mintha két különböző úton közelítenénk meg ugyanazt a szakadékot, és a szakadék várakozva visszanézne ránk.

– „...hol volt, hol nem volt, egy írónak az az ötlete támadt, hogy átveszi prózakötetébe a konténerek szerkezetét, és megírja a maga szemzőgéből a »napok hordalékát«, egymás mellé engedve szervest és szervezletet, mondván, hogy mindez én vagyok, az is jellemez, amit kidobtam, mert a szemétkoraszva nemcsak az derül ki, hogy milyen árut vásárolok, olcsót-e vagy drágát, hanem ezzel együtt az is, hogy milyen ember vagyok, és persze a szépirodalomban nemcsak a műanyag és az emésztetlen hulladék kerül külön rekeszbe, hanem az emlékezés és az elbeszélés különböző rétegei is.” – *E néhány sor hűen jellemzi A kastély kutyáit, ezt az egyedülálló regényt, amely alapvetően napló, kerete a Németországban ösztöndíjjal eltöltött idő és az ottani történések, de rengeteg leágazása van, így többek között a Gimnazisták „fedélzeti” naplója, sőt egyben az Újvidéken, Topolyán megélt NATO-bombázásoké. Sok könyvről, alkotóról olvashatunk benne, ezenfelül napló a naplóban, hiszen egy tizenhét éves magyar lány feljegyzéseit is beleszerkesztetted, aki a második világháború utolsó éveiben a felszabadítók elől menekült. Rendszeresen rögzítetted a „napok hordalékát”, s ha igen, mióta és milyen távlatból?*

– Nem tudom, akad-e egyáltalán író, aki mögött ne bukkannának fel naplójegyzetek. Abban a pillanatban úgy érzi az ember, hogy jók lesznek valamire, aztán a felét kidobja egy idő után, ennyit a távlatról. Alapvetően mindenkire igaz, hogy leginkább akkor erősödik a napló intenzitása, ha a feje fölött nehéz szelek suhognak. Lehet, hogy ténylegesen, fizikailag is vesztélyesek, de az is lehet, hogy a vi-

har csak a saját életéből akar éppen kisöpörni valakit, és a jeleket akkor is külső veszélyként észleli, ha a bajok belülről jönnek. Ritka pillanatokban azonban a saját helyzetét kívülről is képes láttatni, ettől olyan katartikusak Sylvia Plath vagy Csáth Géza naplói.

Tavaly jelent meg a *Benvenuto Cellini élete, amiképpen ő maga írta Firenzében*. Az egyik kedvenc könyvem, éppen azért, mert rengeteg kortársát beleszötte, és megajándékoz azzal az élménnyel, hogy még ilyen távlatból is közös ismerősökkel találkozom, egészen más szemszögből, és persze személyeséggel láttatva őket. Nem is érdemes a műfaján töprengeni, néhol naplószerű, máskor visszaemlékezés, mégis az első igazi művészregény. Cellini mestert követjük száztizenhárom fejezeten át, és azért hiteles, mert a főhőse saját maga.

Amikor a nehéz szelek bombázógépek alakjában hasítják a levegőt éjszakánként, olyanok lesznek, mint a visszatérő álmok, sosem múlnak el. Ez a körülmény eleve kiváltotta sokunkból akkor azt a kényszert, hogy naplót vezessünk. Melénk ültetjük azokat, akik átéltek hasonlókat, már nem is élnek, csak a feljegyzéseiket hagyták ránk, mi pedig menekíthetjük ezeket is magunkkal. Ilyenkor megváltoznak a hétköznapi megszokott paramétereik: a szomszédok is közelebb kerülnek egymáshoz, mindenki el akarja mondani azt, amit addig sohasem mesélt el, egy egész utca egymásrautaltsága soha nem tapasztalt ötletességre képes. Ösztöneink egyszerűen más dolgokra

készítetnek bennünket. Azt írjuk le a naplóba, amit elsősorban mi magunk nem akarunk elfelejteni. Lehet ebből összetartó, központi gondolat is, ami regénnyé sűríti a szöveget. Más megfogalmazásban: minden próza terét ki kell jelölni. Ha már regényt említek, akkor a szerkezetére gondolok: mekkora a teherbírása. A „hordalék” önmagában fővényszerűen egydimenziójú maradna, és levegőtlen lenne. A regénynek pedig – legyen bármilyen a formája – építkeznie kell, le- és fölfelé is, ezeket a kiterjedéseket érzékeltetni kell, mert egyébként olyanná válna a szöveg, mint a hírügynökségi jelentések végtelenített szalagja.

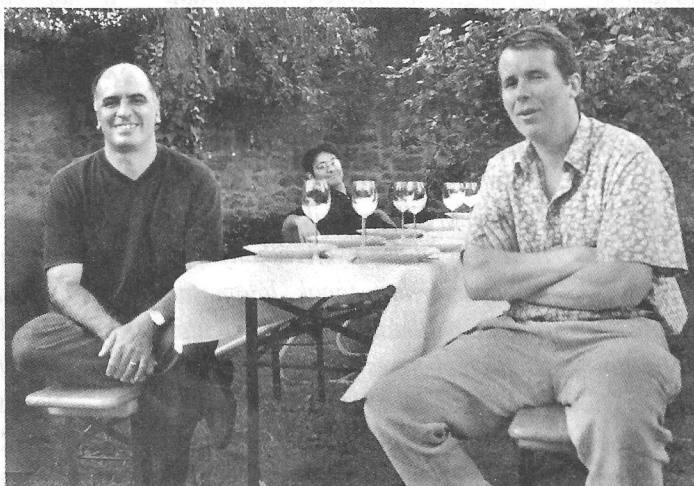
– *Az ezt követő regényednek, a Farkasok órájának (2003) éléről már több történetet megismerhetünk a Gyilkosság a joghurt miatt első ciklusából, az Apám földrajzából. Jelképpé, sőt létállapottá nővi ki magát benne az a címadó napszak, amely az éjszaka és a hajnal határán áll, „amikor kiordít az*

megidéz, például Ingmar Bergman filmdrámája már szoba került (ahogyan a regényben is, a zárt osztályon). Melyeket tartod közülük előképeknek, ha ugyan beszélhetünk ilyesmiről?

– Az angol irodalmat már említettem. De az egész magyar irodalom valamennyi műfajában találkoztunk olyan művekkel, melyekben kulcsfontosságú szerepet játszik ez a napszak. Megkerülhetetlen előképek. Csaknem az összes Márai-regényben szerepel. Kosztolányinál mindig hajnal a neve, itt lehet gondolni Seneca halálára, az *Édes Annára* és a *Hajnali részegségre* egyaránt, amikor az emberélet egyedi volta és a lét félelmetességében is nagyszerű egyetemessége találkozik, de Baka István egyik verseskötetének is ez a címe. Nem tematikai, de mindenképpen hangulati előképek ezek az irodalmi alkotások.

Persze vannak más jellegű előképek is, amelyek számomra ugyanolyan fontosak. Hosszú leltárt tennek ki, milyen hiedelmek kapcsolódnak hozzá. Akiket foglalkoztat a kérdés, eltöprenghetnek rajta, miért ilyenkor hal meg a legtöbb ember, miért ilyenkor követik el a legbrutálisabb gyilkosságokat, miért ilyenkor a leggyakoribb az öngyilkosság. Miért ilyenkor szűrjék le a disznót, miért ilyenkor ébredünk fel a rémálunkból.

A kérdésedben idézett rész a regényben az a hely, ahol egy hosszú bekezdésben megpróbálom definiálni a jelenséget, és egyúttal kiolvasható belőle, hogy innen ered az egész regény alaphangulata: mintha mindig, végig farkasok órája lenne.

A Herrenhaus kertjében Oscar Strasnoy argentin zeneszerzővel és Hans Nopper német festőművésszel. A képet a negyedik ösztöndíjas, Renato Oggier svájci olasz szobrász fényképezte

állat az emberi test ketrecéből, türelmetlenül és cinkosan a külvilágra kacsintva, ahol újabb áldozatokra vagy támogatókra lelhet.” Ez a könyv a címe alapján több művet

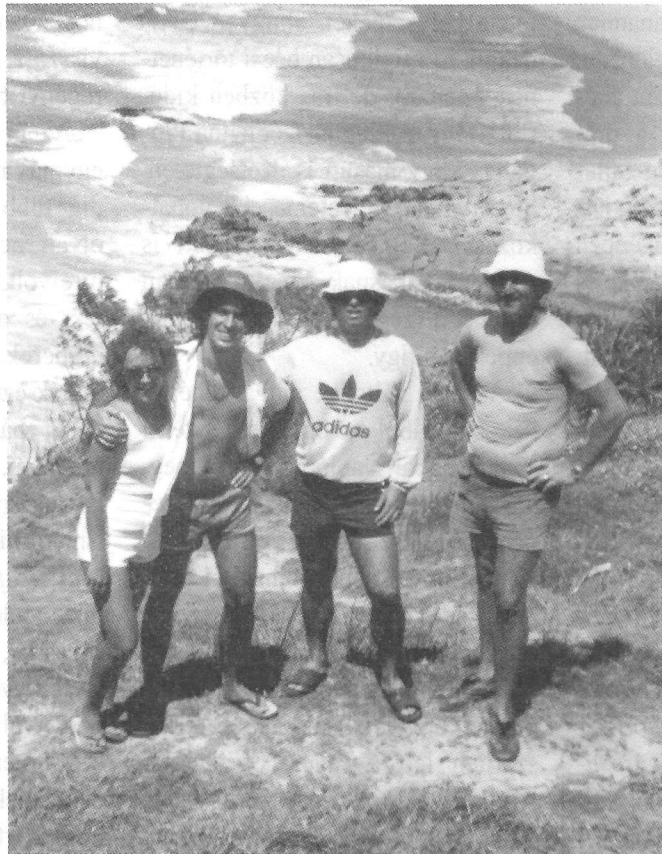
Aki találkozott egy ilyen konkrét esettel, sohasem felejt el: valaki naponta elkezd üvöltöni farkasok óráján álomban, és ezt a rohamszerűen visszatérő tünetet az epilepszia egyik fajtájaként diagnosztizálják. Az illető pedig, amikor felébred, váltig tagadja és tiltakozik, hogy márpedig ő ilyesmit nem tett. Ennél nyomatékosabb előképre magam sem számítottam.

A másik meghatározó előképet az ausztrál helyszín és a törzsi bennszülöttek adták. Hitviláguk kétféle időt ismer. Az egyikben egymást követik lineárisan a hétköznapi eseményei, amit mi is tényleges időként élünk meg. A másik idő az álomidő, amely nem egyenes vonalú, hanem körkörös. Ezt ábrázolják a spirituális lelkek kövén. Kézenfekvő lenne a bölcsök kövének hitvilágához kötni, de ebben nem vagyok szak-

ember. Annyit mindenesetre megtanultam tőlük, hogy Mulkurulnak hívják az istenséget, aki az álomidő végtelenbe tekeredő spirálvonalának középpontjában helyezkedik el; a kiválasztotakon, a varázslókon keresztül kommunikál a törzs tagjaival. A kiválasztottak mindig kelet felől érkeztek, és egy hullám vetette őket a partra. A hiedelemvilág egyik mozzanata itt az érdekes: ha az álomidő körkörös szalagja letekeredik, és a napkelte jelenében folytatódik, az halált jelent.

Az aboriginálok szuvenirként manapság is árulnak a turistáknak tenyérbe simuló érc-kristály követet, melyeket belevéselt spirálvonallal díszítettek, középpontjukban egy szempár van, ami az álomot és

az ébredést hivatott szimbolizálni. Mágikus bajelhárító erőt tulajdonítanak nekik. Ez a rész végül azért maradt ki a regényből, mert elvitt volna az ezotéria felé. A témával

Queensland partjainál ausztrál barátaival

kapcsolatos tapasztalataim és a véletlen egybeesések éppen eléggé rejtélyesek így is.

További előkép a vonat, ami jóval korábbról indul, és majd végigzakatolja a következő regényt is. Ebben a regényben legalább olyan fontos szerepe van, mint a napszaknak. Sorsszerűen egy barátságának állít emléket. Két tragikusan, fiatalon elhunyt hőse van a regénynek, akik a barátaim voltak.

– *A Wien a sínen túlra mindjárt rátérünk, de egyelőre maradjunk a Farkasok órájának Charles Dickens David Copperfieldjéből átültetett kezdőmondatánál: „Vajon én magam leszek-e saját élettörténetem hőse, vagy másvalaki tölti be ezt a*

tisztet: majd elvállik – az itt következő lapokból kell kiderülnie.” Ezzel a talányos felütéssel indul a regény, és előre jelzi az elbeszélő belső megosztottságát – amelyet családi körülményei, egy gyermekkori tragikus baleset okozta kinőhetetlen büntudata, illetve az ausztráliai kívándorlás kudarca, majd visszatérte után a születő államhatárok szakítóereje, sőt a háború következtében a maradás és elszármazás kettőssége táplál –, és azt, hogy erre a kérdésre az írás aktusa révén fog választ adni.

– Amikor írtam, különféle belső aggályokkal kellett megküzdenem, amelyek a cselekményhez kötődtek.

Bármiképpen bonyolódik is a történet az egyes részekben, a húrok pattanásig feszülnek, a tét mindig nagy, az olvasó is arra figyel, meddig bírják a szelepek, ettől kerekedik ki mindig olyan ta-

pinthatóan egy-egy rész. Nem különálló történetekről van szó, csak nem egyszerre derül ki minden. Sokkal később lehet megtudni, hogy mi köze van az egésznek Dickenshez és Uriah Heephez.

Közhely arról beszélni, hogy a gyermekkori traumák meghatározóak lesznek a felnőttkorban. Ezzel szemben „az élettörténet” a személyiségnek azt a részét emeli ki, ami változatlan marad. A főhőst a döntései determinálják, mindig továbblép, és egyre sötétebbek lesznek a tapasztalatai. Ami pedig közben folyamatosan végigketyegi a regényt, mint egy időzített bomba: a „holnap megyek”, az pedig már a túlvilágra költözést jelenti. Ami útközben célként olyan evidensnek tűnik, arról

kiderül, hogy éppen az ellenkezője az igaz. A megírásakor én ezekre az összefüggésekre koncentráltam.

Az ausztrál rész olyan, mintha színpadon játszódna, vannak kulisszái és konfliktusai; egyáltalán nem biztos, hogy mindenki ugyanannak ad igazat. Ha így nézem a jelenetet, akkor léteznek elfedések, mint ahogyan bizonyos események a drámákban is a kulisszák mögött zajlanak, a következő felvonás pedig játszódhat tíz év múlva, valamiképpen ez a regényben meg is történik, és emellett valóban átjárhatatlan a távolság a nézőtér és a pódium között.

– *A tavalyi Könyvhétre megjelent és egyben a legutóbbi regényed a Wien a sínen túl, amelynek előzménye, a Vonatok című elbeszélés a Magyar Naplóban jelent meg 2003-ban. Első olvasáskor ugyanaz volt a benyomásom, mint amit mondtál, hogy mintha ez a könyv, amely eddig a „legregényebb” regényed, nem következne az előzőekből, leszámítva talán a Bécs külvárosában, a „sínen túliság”-ban megnyilvánuló peremléletet; a kamaszkori, életre szóló barátságokat a Gimnazisták négyese után; a sokszor neurotikus személyiségtorzulások ábrázolását, utalva egyes novelláidra és valóságos tárházára a Farkasok órájában; a tragikus bűntény lélektani okainak beleélés általi fejtegetéseit, amely a Drávaszögi keresztekéből a Mariska halálának rejtélyére összpontosuló figyelmet juttatja eszembe; a félig-meddig apaszerepben fellépő Osterkorn másokat tévhitükben meghagyó magatartását, amely az apa hozzáállására emlékeztet a Farkasok órájában, és a méltó végtisztesség körüli bonyodalmakat a korábbi kötetidből való novellákra utalva (Csapó János fél élete, A múltnak vége). Merőben új például a helyszín is: Bécs. Miért ebben a városban játszódik a regény?*

– Mert ugyanaz történt, mint a *Gyilkosság a joghurt miatt* esetében. Volt egy újsághír, mellette fotókat közöltek, és elkezdett érdekelni, mi, hol és miért történt. Bécsben éppúgy azonosítani lehetett a helyszíneket, ahogyan Újvidéken. Ezt tipikusan bécsi történetnek szántam, de írás közben kiderült, hogy esetleg játszódhatna Prágában vagy másutt is. Kétségtelen, hogy vannak egyetemesebb vonatkozásai. Valóban lehet másutt is vendégmunkásnak lenni, valóban ki lehet a szegénysorból törni, csak éppen nem így.

Az első változat, ami a regénynek nagyjából az ötöd részét teszi ki, a Magyar Naplóban jelent meg, amit most inkább neveznék a regény színopszísának, mint elbeszélésnek, mivel ebből a magból terebélyesedett ki a regény. Időközben a leglényegesebb változás a címe lett.

Włodzimierz Kowalewski nevét már említettem. Egészen véletlenszerűen lett a regény címadója. Amikor lefordítottak lengyelre, Varsó után Olsztynban szerveztek irodalmi estet, ami nekem arról marad emlékezetes, hogy egy igazi lovagvárban, kovácsoltvas gyertyatartók és digitális kamerák között zajlott az esemény. A végtelennek tetsző tóvidék mellett templom állt, jelezve a világ végét.

Kowalewski volt a házigazda, ő vezette az estet, és másnap megmutatta szülővárosának jellegzetes helyeit. Egyszer csak zökkent egyet a kocsí, aminek én biztosan nem tulajdonítottam volna semmilyen jelentőséget, ő viszont elmondta, hogy itt született, ezt a városrészt úgy nevezik, hogy „a sínen túl”. Ösztönösen azt mondtam erre, hogy kitűnő regénycím lenne, és ő, aki annyi önletrajzi elemet vitt eddig minden munkájába, ugyan miért nem használja fel ezt a beszélő címet. De a felvetés meg-

válaszolatlanul maradt a levegőben. Válaszként valami furcsa arckifejezés jelent meg rajta, mindez pillanatok alatt történt, gyorsan témát váltott, az arckifejezés viszont maradt egy darabig. Megéreztem, hogy nem is szívesen emlékszik vissza a sínen túlra, és sosem írna regényt belőle.

Aztán már igazán nem volt nehéz egymás mellé rakni: hiszen én eddig több városban is találkoztam olyan negyeddal, amelynek rossz híre volt, ahonnan inkább elköltöztek, és amit aztán szégyelltek az emberek. Brisbane-ben Inalanak hívták ezt a városrészt. Ilyen helyet bárki bármelyik városban tudna mondani. Az pedig, hogy Bécsnek is van egy ilyen városrésze, szintén ismert mindenki előtt.

A Csapó János fél élete azért tipikus példa – aligha jutott volna az eszembe, ha meg nem kérdezed –, mert az volt az első kísérletem arra, hogy valaki elmeséli az életét, és ebből nem szociográfiát írok, hanem lélektani drámát. A Csáth- és Freud-évforduló, a tudatalatti világ atyjának bécsi múzeuma számos új mozzanattal frissítette fel meglévő ismereteinket. A *Wien a sínen túllal* visszatértem a lélektani prózához, mert olyan bűnügyi történettel találkoztam, amit csakis ilyen eszközökkel lehetett leírni. A regény hosszú fejezeteken át egy ember életét követi aprólékos részletességgel.

A legjellemzőbb olvasói reakció eddig az volt: milyen borzalmas az egész, de azért végigolvasom. Pontosan így voltam vele én is: milyen rettenetesen hangzik, mégis végighallgatom. Ahol én felháborodom, ott háborodjon fel az olvasó is, amit undorítónak tartok, azt tartsa annak az olvasó is. A kockázat ebben mindössze annyi, hogy vajon megfelelő médiuma leszek-e ennyi főbiának, ennyi aberrált személyiségnek, fizikai és lelki erőszaknak.

Kihívást jelentett, hogy minden korábbi szereplőt és helyszínt magam mögött hagyjak, gyakran még a nyelvet is, nagyon következetesen és szándékosan minél több rész legyen benne bécsi német. Nem baj, ha nem értik, a jegyzetekben vissza lehet keresni. Sok minden a szótárban sincsen, mert sehol másutt nem fordul elő. Ilyenek az állomásnevek, a táblák, a vonaljegyek, a vasút világa. Ami belőlem van mégis ebben a regényben, az biztosan az elfogultság, mert Bécs volt mindig a legkedvesebb városom. Amit kedvel az ember, azt meg is akarja ismerni, behunyt szemmel is tudja, melyik padról mire nyílik kilátás. Éppen elég szörnyűség zajlik lent, a cselekmény szintjén, ha valami, akkor legalább a város ragyogja be.

– *A Wien... a többi könyvedéhez hasonlóan alapos és jó kritikákat kapott, mégis hiányoltam belőlük azt a bátorságot (vakmerőséget?), hogy megfogalmazzák maguknak az üzenetét, amely szerintem az utolsó fejezetből derül ki, és Bécs városának jelképén keresztül a rendez történő igazodásra, így az emberi közösség pusztulófélben lévő megtartó erejére hívja fel a figyelmet: a szembesülésre, a hovatarozás vállalására, a közös emlékezet, a felelősség és a megbocsátás fontosságára. „A rendnek van lelke, nem az egyes, itt élő embereknek.” (Ha Thomas és az apja a sínen túliakhoz tartozott, azoknak felelősséggel kell viseltetniük irántuk. Thomasék erőszaktétele ellenére a többieknek ott kell lenniük a barátjuk temetésén, önmagukhoz és az elhunythoz méltón kell viselkedniük, előítélet nélkül. Az egykori csapattársak nem e rend szerint cselekedtek, Osterkorn ezért avatkozott közbe. „A régi Bécs volt a tét – furcsán és megszállottan –, amiről a barátaim még annyit sem tudtak, mint én” – mondja a főszereplő Wian.) Nem akarom félremagyaráz-*

ni, sem megkötni a regényt, de ez az üzenet további jelentéssel gazdagodik, ha figyelembe vesszük, hogy hol élsz, és miről írtál eddig.

– Csak bólogatok. Jó, hogy ezt nem nekem kellett elmondanom. Mert számomra is így evidens. Nincsen olyan műfaj, amely ne törekedne a saját történetén túlmutató, egyetemesebb üzenet megfogalmazására. Az erkölcsi alaptörvényeket a görögök óta ismerjük, mégis folyton emlékeztetni kell rájuk. Az előző kérdésben említetted *A múltnak vége* című kisprózámot, ami ugyanerről szól. Egy végtelenül morbid történet arról, hogyan kerül a frontvonalon keresztül az őt megillető helyére egy holttest. Nem kell tőlük félni, azok már senkit sem bántanak. Utat kell nyitni előttük. A legutóbbi háborúnak sajnos ezek megtörtént esetei voltak. Aki látott ilyeneket, talán nyomatékosabban akar másokat is figyelmeztetni. Ma is vannak tiszteletre méltó őrei a kegyeletadásnak a Drávaszögben éppúgy, mint Bécsben. A lényeg pedig nagyon leegyszerűsítve mindenütt ugyanaz. Ha valaki a *Wien...*-t végigolvassa, legalább ennyi megragad benne: igen, az időjárástól függetlenül egy volt osztálytárs temetésére gondolkodás nélkül el kell menni, bármit tett is életében.

– *A Kortárs Irodalmi Adattár szerint négy nyelvre: szerbre, lengyelre, románra és franciára fordították le műveidet, de az nem derül ki belőle, hogy melyeket. Mivel az adatlapod frissítésre szorulna: milyen nyelvre, nyelvekre ültették még át a munkáidat? Volt-e visszhangjuk, sikerült-e más nyelvterületen is felkelteniük az érdeklődést?*

– Miközben végighallgattam a kérdéset – ahogyan már a korábbiak esetében is –, konkrét képek jelentek meg előttem. Az első jelenet ez: hosszú asztalnál ülünk öten,

a közönség fülében a szinkrontolmács, négy különböző országból érkeztünk, nem adtak ülésrendet a szervezők. Az egyik vendég, egy költő középre ült, táskájából előszedett hat-nyolc kötetet, kirakta sorban maga elé, és amikor rá került a sor, egyenként felemelgette őket, sorolta a kötetek címét, és hogy mely nyelvekre fordították le addig. Nem azért mesélem el, mert kínosnak találtam, hanem a tanulsága miatt: a közönség ott és akkor pontosan azt látta, amit én. A költő mankókat vett a hóna alá, hogy járni tudjon.

Azért nagy kár elszúrni egy ilyen fellépést, mert nincs másik. Általában egy kiadványnak csak egyszer szerveznek bemutatót. Hogy valaminek milyen „a visszhangja”, az is ilyenkor szokott kiderülni. Mert ilyenkor van alkalom a megszólalásra.

A német irodalmi életre kifejezetten jellemző, hogy az írókat akarják látni és hallani. Felolvasóesteket tartanak. Az író egyedül ül asztalánál egy állólámpa fénykörében, Thomas Mann óta ilyen a tipikus pódiumkép. Engem halálfélelemmel töltött el, amikor kiragasztották a városban a plakátokat, és fel kellett olvasnom. Egy kerek hónapon át gyakoroltam előtte. Kikerestem minden ismeretlen szót, mert ha én magam nem értem, akkor vissza sem tudom adni a jelentését. A h hanggal meg a ház irodalmi menedzserével már majdnem feladtam a harcot. Valamikor kisiskoláskoromban éreztem magam hasonlóan utoljára. Tudtam, hogy írni fognak róla, tudtam, hogy nekem fontosak azok az emberek, akik eljönnek. Kristin Schwamm sokat segített, közvetlenül a felolvasás előtt kijavított egy szót, mert a mondat úgy jobban hangzott németül. És láttam, hogy végigizgulja az egész felolvasást. Tavaly a könyvheften eljött Budapesten a *Wien a sínen túl* bemutatójára is.

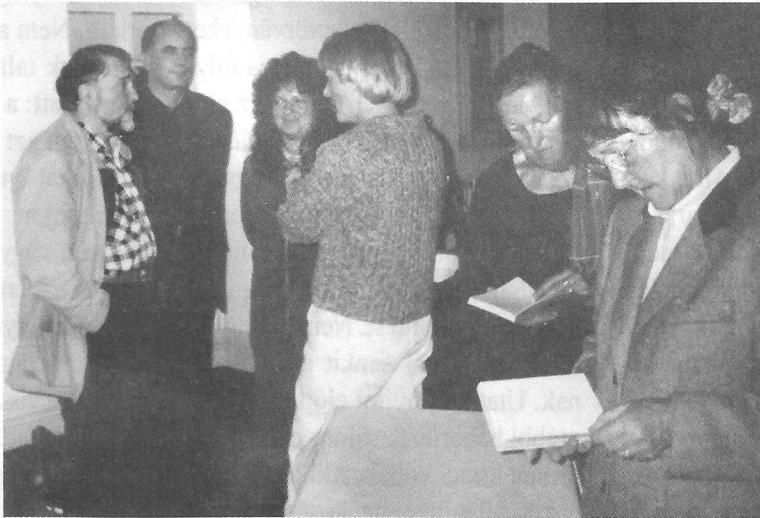
A többi fordítónak is rengeteget köszönhetek, Gisèle Argaudnak, Małgorzata Komorowskának, Piotr Kowalczyknak, Ian Davidnek, Mirella Berlančičnak, Sava Babićnak és másoknak. A fordításokról általánosságokat szoktak mondani, leginkább azt, hogy semmit sem lehet tökéletesen visszaadni, csak törekedni rá, és olvassunk inkább eredetiben.

Persze, ha a saját bőrömről van szó, akkor végigizgulom a saját szövegemet akkor is, ha más olvassa fel, mert kísérem a mondatokat, még ha nem is tudok lengyelül, azért a szláv nyelvek alapján mégiscsak követem, és várom, hogy most reagáljon a közönség,

mert ha nem sikerül hatni rá, akkor érvényét veszti a hangulati dinamika, az eredeti szándék.

Akkor is szívesebben vállalom az élőbeszédet, ha az illető nyelvet gyengébben vagy kifejezetten rosszul beszélem, mert a közönséggel az élő kommunikáció sokkal fontosabb, mint a könyvből olvasás. Egy regényrészlet elhangzása után jóformán semmi nem derül ki sem az íróról, sem a szövegről. A könyvet majd hazaviszik, és otthon elolvasák. Nemigen hiszek abban, hogy a szerző által felolvasott ízelítő hatékony lenne és növelné a vásárlási kedvet. Mivel franciául végképp nem tudok, ott azt kérték, hogy olvassak fel egy keveset magyarul. Ha már eljött egy író, akkor a személyére is kíváncsiak, nemcsak arra, hogy mit írt. Alapvetően egyéniség kell hozzá, hogy valaki egyáltalán „felkelti-e az érdeklődést”, aztán válik el, tetszik-e vagy sem.

Nem lenne szabad élesen különválasztani a más nyelvű megszólalást és megjelenést, mondván, hogy az valami egészen más. Éppen ellenkezőleg gondolom: az pontosan ugyanaz. Nem én mondom meg magyarul sem, hogy melyik munkámról mit gondoljanak. Az pedig, hogy mit fordítanak le,

Felolvasóest előtt Kristin Schwammal, Toldi Évával és Dalos Györggyel Edenkobenben

végképp a véletlen művének tartom. A siker pedig szerencse dolga. Adam Gruzińskit egy fekete-fehér kisfilmje tette világhírűvé. A lengyel fordítás nyomán keresett meg, viszonylag nagy példányszámban került forgalomba, és az *Apám földrajza* című novellámat választotta ki, hogy filmet forgasson belőle. Gondoltam, akkor ez a biztos befutó, majd ezt olvasom fel legközelebb Németországban, de ők inkább a *Felhőszakadást* választották.

Senkinek sem tisztje megítélni a saját kritikai fogadtatását. Én is csak a saját véleményemet mondhatom. Azért ismétlem az élő megszólalás fontosságát idegen nyelven, mert ugyanezt gondolom a magyar nyelvű irodalmi estekről is. A papírról felolvasott szövegére egyszerűen senkinek nem tudok odafigyelni. A felolvasó lámpaláza elvonja a figyelmem arról a világ-

ról, amelyet közvetítenie kellene, a szöveg közben követhetlenné válik. Ha még csak vicceset sem mond az illető, akkor pedig a sivár unalomba hull az egész est. Az élőbeszédőtől egyrészt sokan azért vonakodnak, mert nem tudnak megszólalni, másrészt a közönségnek nem lehet szemrebbenés nélkül ha-

zudni: az arc mindent elárul. Alapvetően azt, hogy én magam elhiszem-e, amit mondok. Ha egy második vagy harmadik nyelven zajlik mindez, akkor pedig végképp a grammatikára koncentrálok, mert amit mondani akarok, az belül világos, és csak akkor jön át, ha valóban tiszta. Aki megpróbál spontán idegen nyelven élő-

ben zagyvaságokról beszélni vagy ködösíteni, számíthat a közönség megfelelő és őszinte reakciójára.

Most, éppen ezekben a napokban készült el a *Wien...* egyik fejezete, Bogner István német fordítása. Sokkal veretesebb és plasztikusabb nyelven szól, az eredeti talán lezserebb, mégis tetszik, mert ő végül is következetesen átírta a maga anyanyelvére. Szeptember közepén jelenik meg egy német antológia, amelyben legközelebb szerepelek.

A fordítások és megjelenések firtatása körül mindig valami furcsa görcs van, valami szinpadiasság és a „nevetségesen többnek akarok látszani” póza, ezért a kérdésre nagyon is felszabadultan, végül csak azt tudnám mondani: bármennyire is szeretném, a hírnév úgysem kerülhet el.

Bíró Gergely